

चांदोबा

जून १९८९

चांदोबातील नवलाई

आलपिनच्या डोक्यावर विश्वकोष

ब्रिटिश वैज्ञानिकांनी 'अलबेट्रॉन बीम' ची निर्मिती केली आहे. या अलबेट्रॉन बीम प्रक्रिये द्वारा संपूर्ण ब्रिटिश विश्वकोशाचे (एनसायक्लोपीडिया ब्रिटानिकाचे) सर्वच्या सर्व २७ खंड एकाच आलपिनच्या डोक्यावर बसवणे शक्य होईल. पेन्सिलच्या एकाच रेषेवर दहा लाख अक्षरे आणि सुईच्या अग्रावर दहा लाख छिद्रे बनवणेही यामुळे शक्य होईल.

बाल पंडित

वेलूरच्या बालमुरली नावाच्या ११ वर्षांच्या मुलाने आपल्या बुद्धिचातुर्याने अमेरिकेच्या शिक्षणशास्त्रज्ञांना तोंडात बोटे घालायला लावली आहेत ! या बालपंडिताने तीन वर्षांचा असतानाच अस्खलित इंग्लिश बोलायला व लिहायला सुरुवात केली. चार वर्षांचा असताना तो गुणाकार व भागाकार करू शकत असे ! आणि नंतर लगेच त्याने बेसिक कॅलक्युलसची सुरुवात केली !

विमानाबरोबर आगगाडीची शर्यत

'ट्रान्सरॅपिड मॅग्नेटिक लेव्हिटेशन ट्रेन'–ही वेगात विमानाशी स्पर्धा करू शकते. सर्वप्रथम हॅनोव्हर–हॅंबुर्ग या शहरांमधे विशेष पद्धतीने बनवलेल्या रुळांवर य आगगाडीचा प्रवास सुरु होईल.

थायलॅण्डची प्राचीन राजधानी

ओळीने २५ वर्षे केलेल्या शोध व खोदकामाचे फळ म्हणून थायलॅण्डच्या प्राचीन राजधानी–नगरीचा शोध नुकताच लागला आहे. शेकडो वर्षे झाकली गेलेली माती व जंगल दूर करून वैज्ञानिकांनी ७०० वर्षांपूर्वी अस्तित्वात असलेल्या सुखोताय शहराच्या भग्नावशेषांचा पत्ता लावला आहे. त्या 'स्वर्णयुगा' तील १९३ बौद्धमन्दिरे, खंदक व विटांच्या भट्ट्याही सापडल्या आहेत !

खरे बोलण्याचा फायदा

शिवपुरी गावाचा निवासी गोविन्दप्रसाद याच्या घरात एके दिवशी रात्री एक चोर घुसला. गोविन्दप्रसाद व त्याच्या बायकोला सुरा दाखवून त्याने धमकी दिली–"तुमच्या घरातले सोन्याचे दागिने व पैसे कुठे लपवून ठेवले आहेत ते सांगा, नाहीतर आज तुमचे प्राण काही वाचणार नाहीत."

"आमच्या घरात चोरण्यासारखं काही नाहीच आहे मुळी!" नवरा-बायकोने सत्य लपवत म्हटले.

इतक्यात त्यांचा दहा वर्षाचा मुलगा चोराला सांगू लागला–"मी खरं सांगतो तुम्हाला. समोर ती लाकडी पेटी दिसतेय ना, त्यात फक्त सोन्याच्या वीस गिन्न्या आहेत. बास, आणखी काही नाही आमच्याकडे!"

चोराने घर धुंडाळले, पण त्याला फक्त त्या वीस गिन्न्याच मिळाल्या. त्याशिवाय काही नव्हतेच घरात! चोराने त्या मुलाला विचारले–"काय रे, तू आपल्या आईबापां-सारखं खोटं का नाही सांगितलस, की आमच्याकडे काहीच नाही?"

यावर मुलगा उत्तरला–"माझ्या आईवडिलांना खऱ्याखोट्याचं मूल्य कळत नाही. मी ते उत्तम जाणतो. म्हणूनच मी खरं बोललो."

"मग सांग बरं खऱ्याचं मूल्य किती अन् खोट्याचं किती?" चोराने विचारले.

मुलगा चटकन म्हणाला–"खऱ्याचं मूल्य माझ्या आईवडिलांचे प्राण अन् खोट्याचं मूल्य सोन्याच्या वीस गिन्न्या! खरं बोलून मी माझ्या आईबापांचे प्राण खरेदी करू शकलो; पण खोटं बोलून मला फक्त सोन्याच्या वीस गिन्न्या मिळाल्या असत्या कदाचित्!"

मुलाच्या बुद्धिमत्तेवर प्रसन्न होऊन चोराने त्या गिन्न्या त्याच्या हातावर ठेवल्या अन् तो निघून गेला!

परोपकारी भुते

मंगलपुर गावाजवळ एक घनदाट जंगल होतं. त्या जंगलात एका वडाच्या झाडावर दोन भुतं रहात. ही भुतं फार परोपकारी वृत्तीची होती. एके दिवशी ऐन दुपारी ही दोघेही जरा पेंगत होती. तोच कसलासा आवाज ऐकून दोघंही खडबडून सावध झाली. अन् आजूबाजूला पाहू लागली.

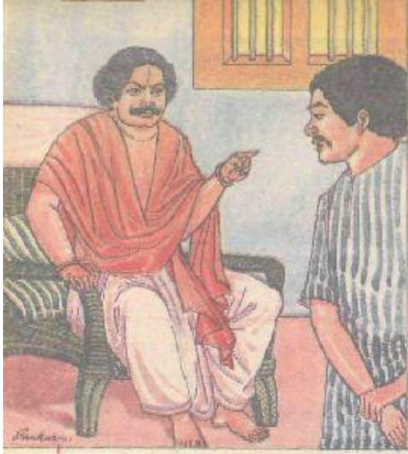
एक चांगला बलदंड माणूस त्या वडावर चढत होता. त्या माणसाने वर चढून कमरेचा कसा काढला. कश्यात मोहोरा होत्या. त्याने तो कसा झाडाच्या ढोलीत लपवला आणि झाडावरून उतरून आपला रस्ता सुधारला. भुतांनी ओळखलं की याने नक्कीच कुठे तरी चांगला हात मारला आहे! लागलीच ती दोघंही झाडावरून उतरून त्याचा पाठलाग करू लागली.

तो धष्टपुष्ट तरूण मंगलपुरला रहाणाऱ्या श्यामलाल नावाच्या एका माणसाच्या घरात शिरला. ती भुतंही त्याच्या पाठोपाठ आत शिरून गच्चीत जाऊन बसली. श्यामलालने त्या तरुणाला विचारलं "अरे भीमदास, मोहोरांची एक थैली इथं होती; ती कुठं दिसत नाही! मी तर सगळं घर धुंडाळलं, पण सापडतच नाही ती. तू कुठं पाहिलीस? चन्दनदासने थैली मला दिली नि त्याच्या गहाण वस्तु परत करायच्यात."

भीमदासने सल्ला दिला–

मालक, थैली सापडत नाही. तेव्हां आता चन्दनदासला सांगा की तू ती मला दिलीच नाहीस!

हा सल्ला श्यामलालला रुचला. इतक्यात चन्दनदास तिथे येऊन पोचला अन् त्याने आपल्या गहाण ठेवलेल्या वस्तु परत मागितल्या.

यावर अडेलपणाने श्यामलाल म्हणाला- "चन्दनदास, अरे अशा कशा वस्तु परत मागतोस तू? गहाण ठेवलेल्या वस्तु कर्ज परत केल्यावरच मागायच्या असतात हे नाही माहिती तुला?"

आता थोडा विचार केल्यावर श्यामलालच्या मनातली गोष्ट चन्दनदासने बरोबर ताडली. त्याने श्यामलालच्या पायावर लोटांगण घेत खूप विनवण्या केल्या; पण श्यामलालचं मन काही विरघळेना! त्याने उलट भीमदासला इशारा करून चन्दनदासला घराबाहेर काढवलं. उदास चेहेऱ्याने आपल्या घराकडे निघालेल्या चन्दनदासचा आता ती भुतं पाठलाग करू लागली.

घरी पोचल्याबरोबर चन्दनदासच्या बायकोने त्याच्याचवळ आपल्या वस्तु मागितल्या. यावर तिला सगळी रामकहाणी सांगून तो काळजीने म्हणाला- "अग, काल रामसहायने जी रक्कम मला दिली ती आता या श्यामलालने हडपली बघ. रामसहायने आपल्या शेतीवाडी संबंधीचे जे कागद माझ्याकडे गहाण ठेवले होते, ते मागायला तो आता थोड्या वेळात येईल."

चन्दनदासचा उदास चेहरा पाहून त्याची बायको हसत हसत त्याला म्हणाली- "श्यामलालने तुमच्या बाबतीत वापरलेली युक्तीच आता आपण रामसहायच्या बाबतीत वापरू. तुम्ही चिन्ता कशाला करता? रामसहायने तरी तुमची रक्कम परत केली याला पुरावा काय?"

इतक्यात दारावर थाप पडली अन् दरवाजा उघडताच रामसहाय आत आला. चन्दनदास म्हणाला-"तू पैसे परत दिलेले नाहीस, पैसे दे अन् कागदपत्र घेऊन जा."

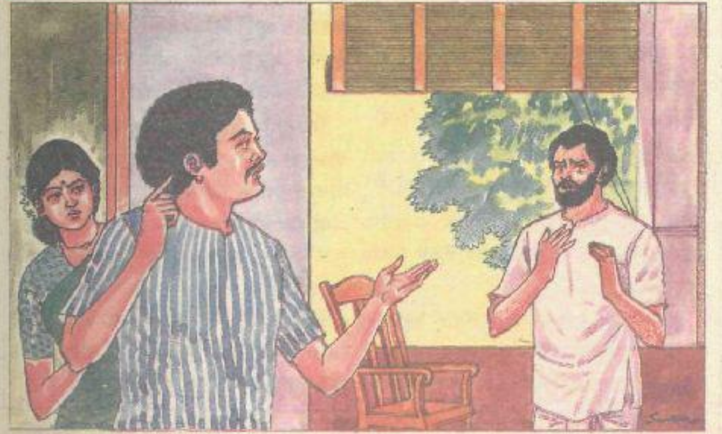
चन्दनदासचं हे बोलणं ऐकून रामसहाय आपल्या कपाळा वर हात मारून घेऊ लागला. यावर चन्दनदास जराही विचलित झाला नाही. उलट तो कोरड्या आवाजात म्हणाला-"रामसहाय, तू विसरभोळा आहेस हे माहीत असून सुद्धा तुला कर्ज दिलं, ही माझी चूकच झाली."

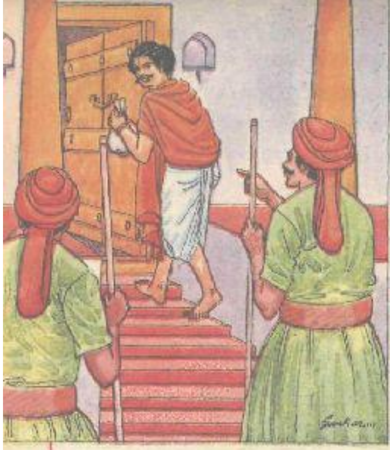
रामसहाय बिचारा निरुत्तर होऊन भरल्या डोळ्यांनी आपल्या घरी परतला. ही सर्व लबाडी नीट कळलेल्या भुतांनी ठरवलं की-त्या श्यामलाल अन् चन्दनदासची लबाडी उघडकीला आणून आपण या बिचाऱ्या रामसहायला काही मदत केली पाहिजे. हा विचार ठरताच त्या दोघांनी प्रौढ माणसांचं रूप धारण केलं अन् रामसहायसमोर येऊन त्याच्या दुःखाचं कारण विचारलं. आपल्यावर झालेल्या अन्यायाचा पाढा वाचून रामसहाय रडू लागला.

तावडतोब धनाने भरलेल्या थैलीची निर्मिती करून ती त्यांनी रामसहायच्या हाती दिली आणि पुढे कसे कसे करायचे हे त्याला नीट समजाऊन सांगितले. ती थैली घेऊन रामसहाय चन्दनदासच्या घरी गेला आणि त्याने दारावर थाप मारली.

पुन्हा दारी आलेल्या रामसहायला पाहून चन्दनदासच्या अंगाचा तिळपापड झाला!-"पुन्हा कशाला आलास माझ्या दारी?" असे विचारत तो त्याला रागावू लागला.

पण रामसहाय धीटपणे त्याला म्हणाला- "मला माझ्या विसरभोळेपणाची लाजच वाटतेय. खरं म्हणजे थोड्या वेळापूर्वी मी तुमची रक्कम परत करायलाच आलो

होतो, पण कसा कुणास ठाऊक, विसरूनच गेलो. माफ करा मला. आता आपलं हे धन घ्या अन् माझे कागद मला परत द्या बरं. तुम्ही माझ्यावर केलेले उपकार मी जन्मभर विसरणार नाही!" इतकं बोलून ती थैली रामसहायने चन्दनदासच्या हाती सोपवली.

चन्दनदासने मोठ्या आनन्दाने ती थैली घेतली अन् रामसहायचे कागद त्याला देऊन टाकले. रामसहाय कागद घेऊन घरी निघून गेला.

हे सगळं नाटक पहाणाऱ्या चन्दन-दासच्या बायकोने त्याला उत्साहाने म्हटले–"पहा, रामसहायच्या विसराळूपणाचा आपल्याला फायदाच झाला. आता या विसराळूपणाच्या अवस्थेतून तो बाहेर येण्यापूर्वी तुम्ही असेच जाऊन ही थैली श्यामलालला देऊन आपल्या वस्तु सोडवून आणा बरं."

चन्दनदासने लगेच श्यामलालच्या घरी जाऊन त्याच्याशी गोडीगुलाबीने बोलून ती थैली त्याला दिली आणि गहाण ठेवलेल्या वस्तु परत घेऊन घरी आला.

चन्दनदासनने दिलेली थैली घेऊन ती ठेवायला श्यामलाल आतल्या खोलीकडे वळणार, तोच दोन शिपाई तिथे आले अन् म्हणाले–"शेठजी, आपणाला तावडतोब न्यायालयात बोलवलं आहे न्यायाधीश-साहेबांनी! चला आमच्या बरोबर!" शिपायांचं गुरकावणं ऐकून श्यामलालला आश्चर्य वाटलं आणि भीमदासला बरोबर घेऊन तो न्यायालयाकडे चालू लागला.

तेथे न्यायाधीशा जवळच प्रौढ माणसांच्या वेषातली ती दोन भुतं उभी होती. श्याम-लालला पाहून न्यायाधीश म्हणाला–"या दोघांच्या मोहोरा तू चोरून नेल्या आहेस असा त्यांचा तुझ्यावर आरोप आहे. खरी आहे ही गोष्ट?"

"काय घोर अन्याय! मी तर आजपर्यंत यांना कधी पाहिलंही नाही!" आश्चर्याने श्यामलाल ओरडला.

भुतांनीही श्यामलालच्या कमरेला लटक-णाऱ्या मोहोरांच्या थैलीकडे बोट दाखवत म्हटले–"पहा साहेब, मोहो-रांची तीच ती थैली! आमची आहे ती!"

"अरे हा तर जूलूम झाला! या थैलीत तर गहाणवटीची रक्कम आहे. तुमच्याजवळ पुरावा काय, की ही रक्कम तुमची आहे?" श्यामलालने रागाऊन विचारले.

"थैलीतल्या प्रत्येक मोहोरेवर वडाचं चिन्ह आहे–हाच आमचा पुरावा. पहा काढून मोहोरा." हसत भुतं उत्तरली.

न्यायाधीशाने तपासणी केली, तेव्हा खरंच प्रत्येक मोहोरेवर वडाचं चिन्ह होतं! आता न्यायाधीश रागावून म्हणाला–"आता तरी तुझी चोरी उघडकीस आली ना?"

यावर ती थैली आपल्याला चन्दनदास-कडून मिळाल्याचं श्यामलालने सांगून टाकलं. न्यायाधीशाने चन्दनदासला बोलावून आणून विचारले तर कांगावा करत त्याने सांगितले की त्या मोहोरा त्याला रामसहायकडून मिळाल्या.

त्या दोन भुतांकडे हात करत राम-सहायने सांगितले–"चन्दनदासने फसवल्या-मुळे मला दु:खी झालेला पाहून या दोघांनी मला हे धन दिलं."

आता नाइलाज होऊन चन्दनदासने आपली चूक कबूल केली अन् त्याबरोबर

श्यामलालने आपल्याशी कशी लबाडी केली, हे ही सांगितले.

यावर घाबरून थरथर कापत श्यामलालनेही आपला अपराध कबूल केला; आणि म्हटले–"सरकार, हे सर्व या भीमदासच्या सल्ल्यामुळे घडलं!" पुढे त्याने आपली थैली कशी हरवली याबद्दल सविस्तर सांगितलं.

सर्व हकीकत ऐकून ती थैली कोणी चोरली असावी याबद्दल अंदाज घेऊन न्यायाधीशाने तीक्ष्ण दृष्टीने भीमदासकडे पाहून गर्जत विचारलं–"भीमदास, घरच्या चोराला तर देवही नाही पकडू शकत! खरं ना हे?"

आता भीमदासलाही आपली चोरी कबूल करावीच लागली. त्याने सांगितलेल्या खुणांच्या आधाराने शिपायांनी जाऊन वडाच्या ढोलीत लपवलेली थैली काढून आणून न्यायाधीशासमोर हजर केली.

प्रौढ माणसांच्या वेषातल्या भुतांनी न्यायाधीशाला सांगितले–"आपलं झालेलं नुकसान दुसऱ्याच्या डोक्यावर ठेवायची साधारणतः लोकांची प्रवृत्ति असते अन् बिचाऱ्या रामसहायसारखे लोक त्याला बळी पडतात. म्हणून केवळ दयाबुद्धीने रामसहायला धन देऊन आम्ही त्याला मदत केली.

न्यायाधीशाने भीमदास, श्यामलाल अन् चन्दनदास यांना योग्य शिक्षा सुनावली आणि त्याने भुतांना विचारले–"तुम्ही आमच्या गावच्या या लबाड माणसांना पकडून देऊन होणारा एक अन्याय वाचवला हे छानच झालं. पण तुम्हाला या सगळ्या भानगडीचा पत्ता कसा काय लागला?"

"आम्ही आता या प्रश्नाचं जर खरं उत्तर दिलं ना, तर न्यायाधीशसाहेब, आपणसुद्धा घाबरून जाल. त्यापेक्षा 'झाकली मूठ' बरी!" असं म्हणत त्या भुतांनी जंगलाची वाट धरली.

भुतांचं हे उत्तर न्यायाधीशाला नीट समजलं तर नाहीच, पण तो त्यावर उगीचच हसला!

प्रेम आणि द्वेष

कमल नावाचा एक तरुण मोठा संगीतप्रेमी होता. जे वाद्य हाती येईल त्यावर थोडा सराव करून अल्प काळातच तो त्यात प्राविण्य संपादन करी.

एक दिवशी नदीवरून स्नान उरकून घरी येत असताना वाटेत त्याला एक बासरी पडलेली दिसली. कमलला ती पाहून फारच आनन्द झाला. त्या दिवसापासून त्याची मुरलीवादनाची आराधना सुरू झाली.

"अरे, तुला तुझ्या या कलेची नीट पद्धतशीरपणे साधना करायला हवी. तू एकाद्या चांगल्या गुरूच्या आश्रयाला राहून संगीतातले बारकावे जाणून घे, चांगलं अध्ययन कर." आई-वडिलांनी सुचवले.

ही सूचना कमलला फारच आवडली. पण त्याच्या गावात तर संगीत शिकवणारा कोणी बरासा गुरु नव्हता. पण चपल नावाचा एक माणूस काही दिवस शहरात राहून संगीताचा अभ्यास करून आलेला होता, म्हणून त्याला भेटून कमलने त्याचा सल्ला विचारला.

चपलला गुरु बनण्याची चांगली संधि चालून आली. त्याने त्याचा फायदा घेण्याचे ठरविले.

चपल म्हणाला–"तुझी किती तयारी आहे हे तर मला पाहूं दे!"

कमलने चपल पुढे बांसरी वादन केले. त्याने दोन राग आळवले. चपलने कमलची संगीतांतील योग्यता जाणली. त्याचे स्वतःचे संगीताचे ज्ञान कमलच्या मानाने बेताचेच!

कमलची बासरी ऐकून चपलचे भान हरपले! त्याने स्वतः कित्येक गुरूंजवळ राहून गायनविद्येचे अध्ययन केले होते. पण तरीही त्याची त्यात कमलइतकी प्रगति नव्हती. त्यामुळे कमलबद्दल त्याच्या मनात

संतोष मुळे

असूया उत्पन्न झाली. तो म्हणाला–"बाप रे! तुझ्या संगीतात तर मला सर्वत्र अपस्वरच ऐकू आला. संगीतविद्या शिकण्याची तर तुझी लायकीच नाही. तू आपला कुठे इकडे-तिकडे लोकगीतं गाऊन आपला वेळ घालव झालं!"

हे उद्‌गार ऐकून कमल बिचारा अगदीच हताश होऊन गेला. आपण आपल्या आयुष्यातला केवढा तरी अमूल्य वेळ उगीचच वाया घालवला असे वाटून त्याला स्वतःचाच फार राग आला! तो सरळ घरी गेला अन् आपली बासरी आईच्या हाती देत तिला म्हणाला–"घे, चुलीत टाक ही बासरी! मी आता आयुष्यात कधी गाण्याचे नाव म्हणून घेणार नाही!"

आईने कमलकडून सर्व हकीकत जाणून घेतली अन् त्याला समजावले–"कमल, तू चपलचं बोलणं ऐकून आपल्या संगीत-साधनेला तिलांजली देऊ पाहतोस? डोकं बिकं फिरलं की काय तुझं? त्याने तर तुझं गाणं ऐकून द्वेषबुद्धीने तुझी अवहेलना केली आहे, तुला नाही समजलं?"

"पण आई, त्या चपलमुळेच मी संगीत-संन्यास घेतला हे कळू दे सर्वांना! लोक त्याची चांगली निन्दा करतील, तेव्हाच मला बरं वाटेल! काही असो! ठरलं ते ठरलं, आता काही मी संगीताचं नाव काढणार नाही तोंडून."

दूर बसलेले कमलचे वडीलही हे सर्व बोलणे ऐकत होते. आपल्या मुलाजवळ येऊन तो त्याला म्हणाले–"जशी तुझी इच्छा बाबा! संगीतावर तुझं जितकं प्रेम आहे, त्यापेक्षा जर तुझ्या मनात चपल-बद्दल द्वेषभाव जास्त असेल तर, अशा परि-स्थितीत तू गायनसंन्यास घेणंच चांगलं!"

वडिलांचे हे बोलणे ऐकून कमलचे डोळे चांगलेच उघडले! त्याला आपली चूक उमगली. चपलबद्दलचा द्वेषभाव सोडून देऊन शहरात जाऊन योग्य गुरूजवळ राहून त्याने संगीतात प्राविण्य मिळवले, बासरी-वादनात तर तो आजोड झाला!

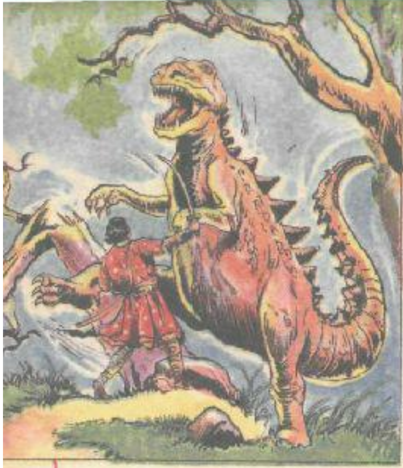
पांचवा प्रश्न

[५]

दुसऱ्या दिवशी योग्य वेळी धीरसिंह सुलोचनेसमोर हजर झाला. सुलोचना म्हणाली–"इथून ईशान्य दिशेला शब्द-भेदी नावाचा एक पर्वत आहे. त्या पर्वताचं वैशिष्टय काय? त्या पर्वताच्या पलिकडील राज्याचं नाव काय? हाच आहे माझा पाचवा प्रश्न!"

धीरसिंह सुलोचनेकडून तीन महिन्यांची मुदत मागून घेऊन तावडतोब घोड्यावर स्वार होऊन ईशान्य दिशेकडे निघाला. वाटेत अनेक गावे व शहरे ओलांडत सात दिवसांच्या प्रवासानंतर तो एका मोठ्या अरण्यात पोचला. ऊन खूप कडक होते, त्यामुळे जरा विश्रान्ति घेण्याच्या विचाराने धीरसिंह घोड्यावरून उतरला. त्याला झाडाला बांधून आपण त्या झाडाखाली सावलीत बसला. अचानक त्याला पक्ष्यांचा किलबिलाट ऐकू आला आणि त्या पाठोपाठच अनेक जनावरांच्या ओरडण्याने अन् गर्जनांनी सारे जंगल दुमदुमून गेले. हळूहळू तो आवाज जवळजवळ येऊ लागला. त्या बरोबर धीरसिंह झटकन त्या झाडावर चढला–आणि आवाजाच्या दिशेने पाहू लागला. तिथले दृश्य पाहून तो एकदम आश्चर्यचकित झाला!

हरणें, हत्ती, वाघ, सिंह, कोल्हे इत्यादि जनावरे ओरडत-आरडत जीव घेऊन पळत होती आणि चार पाय, लांब शेपूट अन्

आग ओकणारे डोळे असलेले एक विचित्रसे जनावर त्या कळपाचा पाठलाग करत होते! त्या जनावरां पासून प्राण वाचवण्यासाठीच ती सर्व जंगली जनावरे जीव घेऊन पळत होती!

एक विचित्र अक्राळ-विक्राळ प्राणी तेथे आला. धीरसिंहाने त्याच्याशी युद्ध करून त्याला मारून टाकले.

धीरसिंहाने त्या जनावराची नखे आणि सुळे कापून व्यवस्थित बांधून घेतली व तो पुढे निघाला. दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत तो एका मोठ्याशा शहरात पोचला. संपूर्ण नगरात वैभवशाली उंच उंच हवेल्या आणि सुंदर, मनमोहक उद्याने होती. परंतु त्याला माणसांचा संचार मात्र कुठेही दिसला नाही. थोड्याच वेळात तो तेथल्या राजवाड्याशी पोचला. एका शिपायाने पुढे होऊन त्याला म्हटले– "महाराज, आपल्याला आमचे राजेसाहेब बोलवीत आहेत."

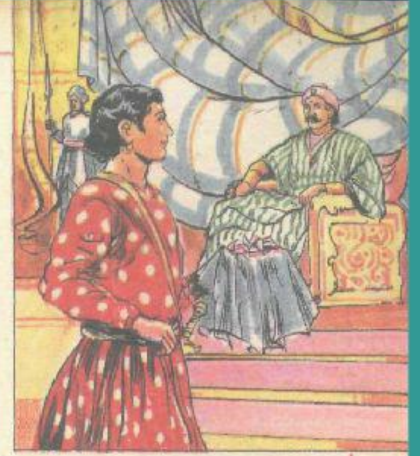
त्या शिपायाच्या मागोमाग धीरसिंह राजमहालात शिरला. राजाचा चेहरा त्याला चिन्ताग्रस्त दिसला. धीरसिंहला पाहताच तो म्हणाला–"तू कोणी परदेशी माणूस दिसतोस. माझं हे नगर धनदौलतीने, सर्व प्रकारच्या वैभवाने भरलेलं आहे. अन् यासाठीच ते विख्यात आहे. परंतु सुख-शांतीचं मात्र माझ्या राज्यात नाव नाही! इथल्या जवळच्या जंगलात एक विचित्रसा प्राणी आहे. तो हवं तेव्हां शहरात घुसून सापडेल त्या माणसांना खाऊन टाकतो! त्याला पकडणं किंवा त्याचा वध करणं कुणालाच शक्य नाही. यामुळे माझी सारी प्रजा जिवाच्या भीतीने गाव सोडून निघून गेली आहे. आणि माझ्या या सुन्दर नगरीचं अगदी वाळवंट होऊन गेलंय. तुला दिसलंच असेल वाटेनं येताना!"

"हो, पाहिलं की, पण आपण ज्या विचित्र प्राण्याबद्दल सांगत आहात तो प्राणी मी कालच दुपारी मारून टाकला." असे म्हणून धीरसिंहाने त्या प्राण्याची नखे व सुळे राजाला दाखवले.

त्या वस्तू पाहून राजा अतिशय आनन्दित झाला आणि म्हणाला–"बऱ्याच वर्षांनी तुझ्या रूपात मला माझ्या प्रजेचे प्राण वाचवणारा माणूस भेटला. मी आताच दवंडी पिटायला लावून ही बातमी सर्वांना कळवतो. माझी प्रजा तावडतोब आपल्या नगरात परतेल. नगर पुन्हा वसेल. तुझे हे उपकार मी कसे फेडू? मी कधीच विसरणार नाही तुला! पण हे सांग, तू इकडे का आला होतास? तुला माझी कुठली मदत हवी असेल तर सांग. तुझं काम करायला आनन्दच वाटेल मला."

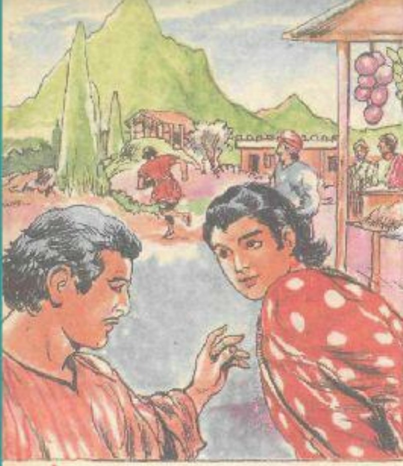
"मी शब्दभेदी पर्वता संबंधी माहिती मिळवायला निघालोय. तिथे जाण्याचा रस्ता सांगितलात तर फार उपकार होतील आपले!" धीरसिंह म्हणाला.

राजाने दिलेले दोन सेवक बरोबर घेऊन तो शब्दभेदी नगरात पोचला. नगराच्या उत्तर दिशेला एक उंच पर्वत होता. वृक्ष व झाडाझुडुपांनी व्यापलेला तो पर्वत इतका हिरवागार दिसत होता, कि जणू काही त्यावर सर्वत्र हरळीचं गवतच पसरलेलं आहे! तेथे वीरवर्मा नावाचा एक तरुण त्याचा मित्र बनला.

एके दिवशीं धीरसिंह आणि वीरवर्मा शहरातल्या रस्त्यावरून चालत असताना मेघगर्जनेसारख्या आवाजात त्यांना एक पुकारा ऐकू आला–"ये, लवकर ये." अन् काय आश्चर्य! जवळच एका दुकानात बसलेला एक तरूण तट्कन उठून उभा राहिला आणि एखाद्या वेड्यासारखा त्या पर्वताकडे पळत सुटला. धीरसिंहाने त्याला पकडायचा प्रयत्न केला परंतु तो लवकरच खूप दूर निघून गेला.

धीरसिंहाने आश्चर्याने विचारले–"वीरवर्मा, ही हाक कसली? तो तरूण असा पळत कुठे निघाला? त्याला अडवायचा प्रयत्न कोणीच का केला नाही?"

"ही हाक शब्दभेदी पर्वतातून येते. ज्याला उद्देशून ही हाक मारलेली असेल तो माणूस अगदी भारल्यासारखा, आपलं अस्तित्व विसरून पर्वताकडे पळत सुटतो. आजपर्यंत अशा प्रकारे पळत गेलेली व्यक्ति पुन्हा कधीही परत आलेली कोणी पाहिली नाही. म्हणूनच तिकडे कोणी लक्षही देत नाही." वीरवर्माने धीरसिंहाला समजवायचा प्रयत्न केला.

"पण ही हाक येते कशासाठी?" धीरसिंहाचे कुतुहल त्याला स्वस्थ बसू देईना.

"ते रहस्य आजपर्यंत कोणालाच कळलेलं नाही." वीरवर्मा उत्तरला.

धीरसिंह यानंतर गप्प झाला. काही वेळ तो विचारात गढून गेला. नंतर ते दोघेही आपल्या खाणावळीत परतले.

एका आठवड्यानंतर एका संध्याकाळी धीरसिंह-वीरवर्माची जोडगोळी एका उद्यानात बसली होती. त्यावेळी पुन्हा मेघगर्जनेसारखी ती हाक वातावरणात दुमदुमली—"ये! लवकर ये!"

अन् काय आश्चर्य! यावेळी धीरसिंहाच्या समोर बसलेला वीरवर्मा एकदम उठून पर्वताकडे चालू लागला! धीरसिंह एकदम तटकन उठून—"अरे वीरवर्मा, थांब! थांब!" असे ओरडत त्याच्या मागे लागला. पण वीरवर्माने त्याच्या विनवणीकडे मुळीच लक्ष दिले नाही. भारल्यासारखा तो पुढे पुढेच जात राहिला. धीरसिंह त्याला पकडण्यासाठी पळू लागला, पण वीरवर्माही आपली गति वाढवत राहिला. धीरसिंहाने त्याचा पाठलाग सोडला नाही. नंतर दोघेही थोड्या वेळाने पर्वतावर चढू लागले. एक मोठा उभा कडा वाट अडवून उभा होता! पण वीरवर्मा अगदी सहजपणे तो कडा चढून गेला. धीरसिंहाने ही उडया मारत ती चढण पण पार केली. त्यानंतर ते दोघे हिरव्या हरळीने भरलेल्या मैदानावरून पळत राहिले; आणि अचानक वीरवर्मासमोरची धरणी दुभंगली. तो त्या

आ वासलेल्या खाईत पडला आणि जसे काही घडलेच नाही अशा प्रकारे ती जमीन पुन्हा एक झाली!

बिचाऱ्या धीरसिंहाने आपली उदास नजर चोहीकडे फिरवली अन् समोरच दिसणाऱ्या पर्वत शिखराच्या रोखाने तो चालू लागला. थोडे पुढे गेल्यावर एक एक प्रकारच्या असह्य उष्णतेने त्याला घेरले. थोडे आणखी पुढे गेल्यावर त्याला एक अग्निनदी दिसली. त्या नदीतल्या पाण्याचे तरंग ज्वाळांसारखे आकाशाला स्पर्श करायला झेपावत होते. ही अग्निनदी आता कशी पार करता येईल, याचा विचार करत धीरसिंह एका दगडावर बसला. इतक्यात सूर्यास्त झाला. त्या भयानक वातावरणात अर्धी रात्र होईपर्यंत नुसतेच बसून राहिल्यावर तिथल्याच एका दगडाला रेलून बसल्या बसल्याच धीरसिंह झोपी गेला.

स्वप्नात त्याला मानवी शीर आणि सिंहाचे धड असणारा विचित्र प्राणी दिसला. तो प्राणी म्हणाला—"धीरसिंह, तुझं साहस अन् पराक्रम केवळ अपूर्व असंच आहे. या अग्निनदीच्या पलिकडे अग्निनाभ नावाचा एक राक्षस रत्नपर्वताचा पहारा करत बसलेला आहे. नदीत तुला एक नाव दिसेल. धैर्याने त्या नावेत बस अन् सूर्योदयापूर्वीच त्या राक्षसाचा वध

कर. तुला माझा आशिर्वाद आहे. या कार्यात सफळ होशील!"

धीरसिंहाने डोळे उघडून पाहिले, तेव्हा पूर्वेला लाली पसरत होती. तो उठून नदी-किनारी गेला. अग्निनदीत एक नाव तरंगत होती. मोठ्या साहसाने त्याने थेट त्या नावेतच उडी मारली! नाव त्याला घेऊन दुसऱ्या तटावर पोचली. इतक्यात एक अक्राळविक्राळ राक्षस तिथे येऊन गरजला—"माझ्या परवानगीशिवाय माझ्या या भूमीवर पाय ठेवणाऱ्या दुष्ट माणसा! कोण आहेस तू?" धीरसिंहाने या प्रश्नाचे उत्तर तलवारीनेच दिले! त्याने तलवारीच्या एकाच झटक्यात राक्षसाचे शीर धडावेगळे

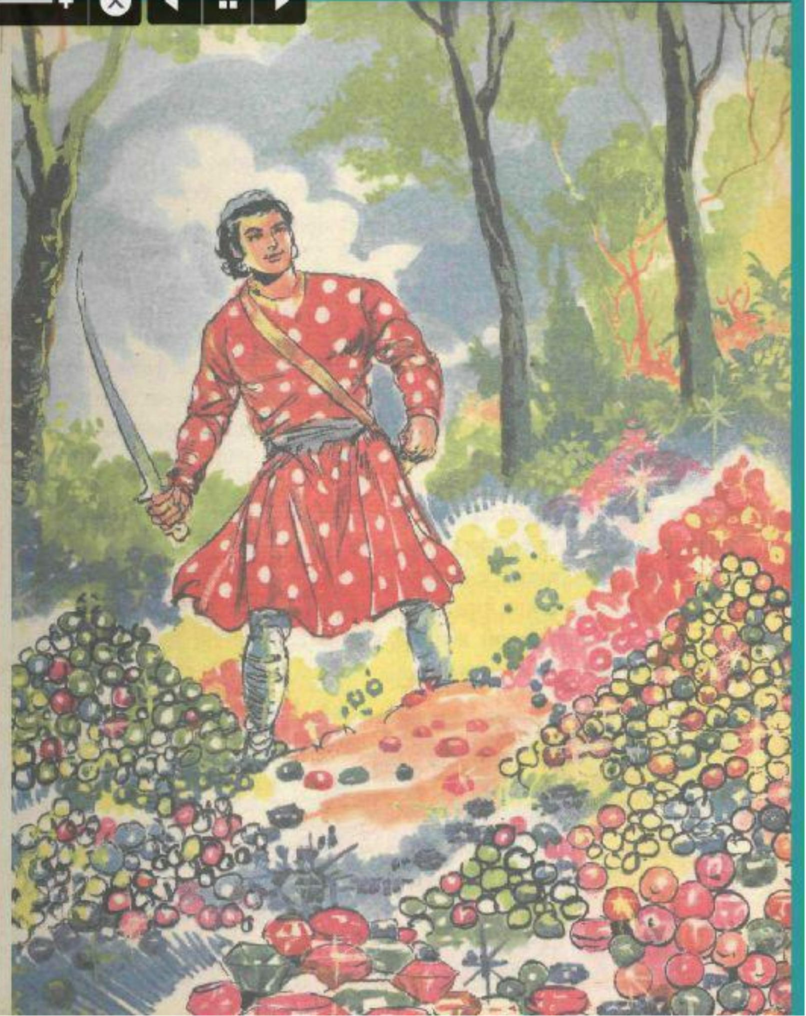

केले! पण दुसऱ्याच क्षणी एका दिव्य पुरुषात त्याचे रूपान्तर झाले आणि त्याने म्हटले– "मित्रद्रोह केला होता, त्याची शिक्षा म्हणून मला हे राक्षसाचे जिणे जगावे लागले. तुझ्यामुळे मी आज शापमुक्त झालो, ऋणी आहे मी तुझा." असे म्हणून धीरसिहाला प्रणाम करून तो पुरुष आकाशमार्गाने उडून गेला.

धीरसिह मोठ्या आनंदाने पुढे गेला. त्याच्या चारी बाजूचा प्रदेश चंदेरी प्रकाशाने चमकत होता. समोरचं सरोवर चांदीसारख्या पाण्याने झळाळत होते. तहान लागलेली होती म्हणून धीरसिहाने वाकून ओंजळीत पाणी घेतले, पण त्याच्या असे लक्षात आले की जिथपर्यंत पाण्यात बुडाले होते, तिथपर्यंतचे आपले हात चांदीचे झाले आहेत! आश्चर्य वाटून त्याने हातातले पाणी पुन्हा खाली सोडून दिले! तेथून तो पुढे गेला. तेथे त्याला एक सुवर्ण-तलाव दिसला. त्यात सर्वत्र सुवर्ण-कमळे फुललेली होती. एक नावही तेथे दिसली. त्या नावेने तो तलाव ओलांडून धीरसिह त्या पहाडाच्या शिखरावर पोचला. तेथे सर्वत्र हिरे-माणिक वगैरे रत्नांचा खच पडलेला होता आणि त्यामुळे तो संपूर्ण पर्वत इंद्रधनुष्याच्या विविध रंगांनी उजळून निघाल्यासारखा दिसत होता! इतक्यात त्याने आकाशवाणी ऐकली–"इथून तू फक्त सहाच रत्नं उचलून घे." धीरसिह त्यातली फक्त सहाच रत्ने उचलून घेऊन पुढे निघाला.

थोड्याच अंतरावर निर्मळ पाण्याने वहाणारी एक नदी त्याला दिसली. पाण्यात उतरून धीरसिहाने आपले हातपाय धुतले. त्याचे चांदीचे झालेल्या हातांना ताबडतोब पूर्व-स्वरूप प्राप्त झाले! फक्त त्याची नखेच तेवढी चांदीची राहिली. इतक्यात नदीच्या प्रवाहात एक नाव वहात आली. त्या नावेत बसून धीरसिह पैलतीरावर पोचला. तीरावरील जंगल ओलांडल्यावर तो एका गावात पोचला.

इतक्यात समोरून एक गाववाला येताना त्याने पाहिला. गाववाल्याने त्याच्या जवळ

येताच त्याला मोठ्या भक्तिभावाने नमस्कार केला.

"अरे, तू मला पाहून असा घाबरतोस का? हे गाव कोणत्या राज्यातलं?" धीरसिहाने विचारले.

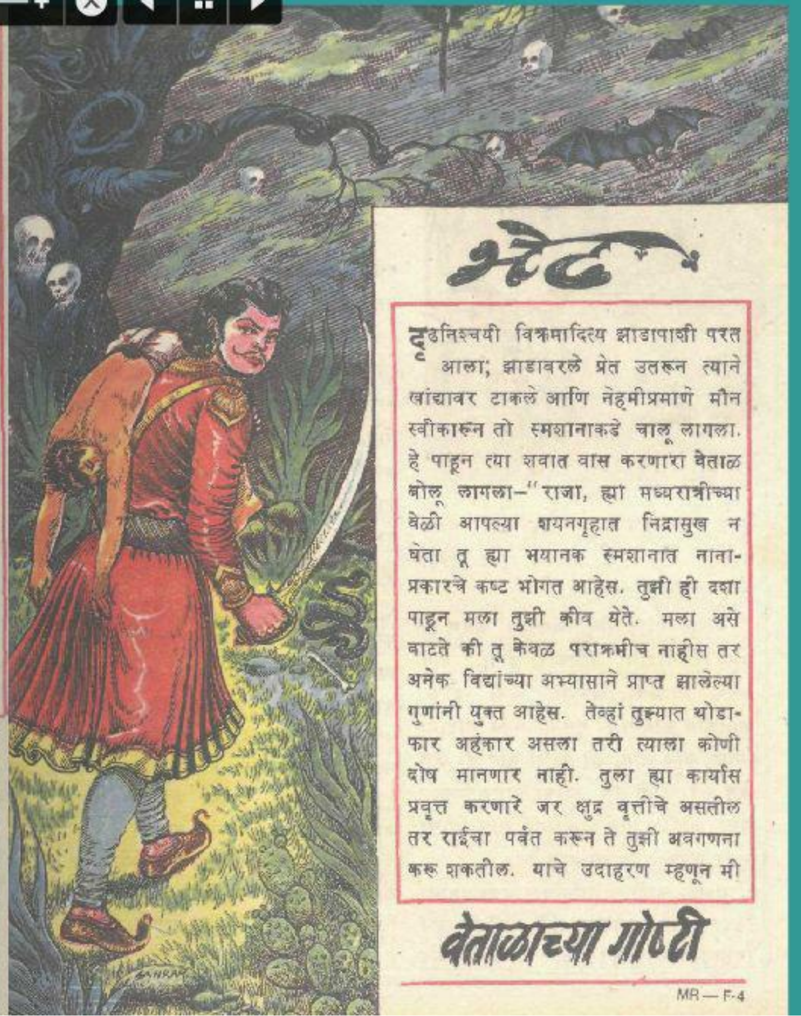
"हे राज्य तर आपलं नेपाळराज्य! हे नेपाळराज्याचं सीमेवरचं एक गाव आहे. आपण तर आमचे युवराजच दिसता!" तो गावकरी आश्चर्याने म्हणाला.

ते ऐकून धीरसिहाला परमानन्द वाटला! तो तावडतोब तेथून निघून कौशाम्बीस पोचला. आणि लगेच जाऊन सुलोचनेला भेटला. त्या वेळी कौशाम्बीचे दरबारी पंडित सुधाकराचार्य तेथेच हजर होते. धीरसिहाकडे पाहून प्रसन्नतेने हसतच त्यांनी त्याचे स्वागत केले. शब्दभेदी पर्वतावर आपण जी जी विचित्र दृश्ये पाहिली त्याचे सविस्तर वर्णन करत धीरसिहाने त्या पर्वताची वैशिष्ट्येही त्या दोघांना कथन केली. नंतर तेथून आणलेली अपूर्व रत्ने आणि आपली चांदीची झालेली नखेही त्याने दोघांना दाखवली.

सर्व वृत्तान्त ऐकून सुधाकराचार्य म्हणाले– "धीरसिह, तू ज्यावर विजय मिळवू शकत नाहीस असे या पृथ्वीवर काही नाहीच. तुझा पराक्रम आणि साहस केवळ अपूर्व असेच आहे. तुझ्या परोपकारी वृत्तीमुळे मानवजातीची मान उंच झाली आहे." असे बोलून सुलोचनेकडे वळून म्हणाले–"राजकुमारी, तू जे पाच प्रश्न विचारलेस त्या सर्वांची उत्तरे धीरसिहाने दिली आहेत. तुला ज्या प्रकारच्या धीरोदात्त राजकुमाराशी विवाह करण्याची इच्छा होती तशीच सर्व लक्षणे या नेपाळच्या राजकुमारात मला आढळत आहेत. आता तू याच्याशी विवाह करायला तयार आहेस न?"

हळूच हसत सुलोचनेने आपली संमति प्रकट केली. त्यानंतर एका शुभमुहूर्तावर सुलोचना व धीरसिह यांचा विवाह राजेशाही पद्धतीने पार पडला. धीरसिहाने नंतर पुष्कळ वर्षे न्यायाने राज्य केले.

(समाप्त)

भेट

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य झाडापाशी परत आला; झाडावरले प्रेत उतरून त्याने खांद्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन स्वीकारून तो स्मशानाकडे चालू लागला. हे पाहून त्या शवात वास करणारा वेताळ बोलू लागला–"राजा, ह्या मध्यरात्रीच्या वेळी आपल्या शयनगृहात निद्रासुख न घेता तू ह्या भयानक स्मशानात नानाप्रकारचे कष्ट भोगत आहेस. तुझी ही दशा पाहून मला तुझी कीव येते. मला असे वाटते की तू केवळ पराक्रमीच नाहीस तर अनेक विद्यांच्या अभ्यासाने प्राप्त झालेल्या गुणांनी युक्त आहेस. तेव्हां तुझ्यात थोडाफार अहंकार असला तरी त्याला कोणी दोष मानणार नाही. तुला ह्या कार्यास प्रवृत्त करणारे जर क्षुद्र वृत्तीचे असतील तर राईचा पर्वत करून ते तुझी अवगणना करू शकतील. याचे उदाहरण म्हणून मी

वेताळाच्या गोष्टी

तुला एका गावाच्या अधिकाऱ्याची गोष्ट सांगतो. ती ऐक म्हणजे तुला तुझ्या कष्टांचा विसर पडेल.

वेताळ गोष्ट सांगू लागला–"भूषण हा सीतापूर गांवाचा अधिकारी होता. त्याने अनेक विद्यांचा अभ्यास केला होता. शासकीय कामासाठी दुसऱ्या अनेक गांवांना त्याला जावे लागे. तो नेहमी सांगे की जेथे जेथे तो जातो तेथे त्याचा आदर सत्कार केला जातो. गावातील सारे लोक त्याची स्तुति करत व त्याला मान देत.

एकदा काही कामानिमित्त भूषणवर्माला विद्यानगरला जायचे होते. सीतापूरहून विद्यानगर बरेच दूर होते. जाण्याची वाट बिकट होती. पण लोक म्हणत की विद्यानगर पृथ्वीवरील जणु स्वर्ग आहे आणि आदरातिथ्यात तेथील रहिवाशी सर्वांना मागे टाकतात.

सीतापूरच्या चार सद्गृहस्थांना विद्यानगर पाहावेसे वाटले. ते भूषणवर्माकडे आले व त्याला म्हणाले–"अहो भूषणवर्मा, आम्ही असे ऐकले की आपण कामानिमित्त विद्यानगरला जाणार आहात. आम्हाला ते नगर पाहण्याची खूप इच्छा आहे. आपल्या बरोबर आम्हाला नेलेत तर आपले आभारी होऊ. अशाने तेथे होणारा आपला आदर सत्कार आम्ही पाहू शकू व तुमच्याबरोबर आमचाही आदर सत्कार होईल. कृपा करून नाही म्हणू नका."

भूषणवर्माने थोडा वेळ विचार केला. मग म्हणाला–"अहो, आदर सत्कार प्रत्येक व्यक्तीच्या योग्यतेनुसार केला जातो. तेथले लोक माझ्याशी जसे वागतील तसे तुमच्याशी न वागल्यास तुम्हाला वाईट वाटेल. म्हणून तुम्ही याचा नीट विचार करा. एरवी तुम्हाला माझ्या बरोबर घेऊन जाण्यास माझी हरकत नाही."

भूषणवर्माची अट सर्वांनी मान्य केली. नंतर भूषणवर्माने सर्वांसाठी असा एक रथ निवडला कीं ज्यामुळे त्यांचा प्रवास एकाच दिवसात पूर्ण झाला.

विद्यानगरात प्रवेश करत असताच नगराध्यक्षाचा एक अनुचर भूषणवर्माला भेटला व त्याच्याबरोबर इतर चार व्यक्तींना पाहून चिंतातुर स्वरात म्हणाला– "अरे, आपण तर पाच माणसे आहात व आम्ही एकाच्याच राहण्याची चांगली सोय केली आहे, आता काय करावे!"

"असे पाहा, हे चार जण माझे मित्र आहेत, ह्यांच्या राहण्याची दुसरीकडे कोठे सोय केली तरी ह्यांना वाईट वाटणार नाही." भूषणवर्मा चटकन म्हणाला.

"अहो, आपल्या मित्रांचा असा अवमान आम्ही कसा करू?" असे बोलून नगराध्यक्षाच्या अनुचराने सर्वांची एकत्र राहण्याची व्यवस्था राजभवनात केली. त्यांची व्यवस्था इतकी अप्रतिम होती की आलेल्या चारी गृहस्थांनी भूषणवर्माची खूप प्रशंसा केली.

विद्यानगर जडजवाहिरांसाठी विशेष प्रसिद्ध होते. भूषणवर्मा एका जवाहिऱ्याच्या दुकानातून दोन हिरे विकत घेऊ लागला; परंतु नगराध्यक्षाने भूषणवर्माला ते हिरे विनामूल्य भेट दिले. इतकेच नव्हे तर त्याच्या प्रत्येक मित्रालाही दोन-दोन हिरे भेट दिले.

जेव्हां नगराध्यक्षाला समजले कीं भूषणवर्माची संगीतादि ललितकलांत गति आहे

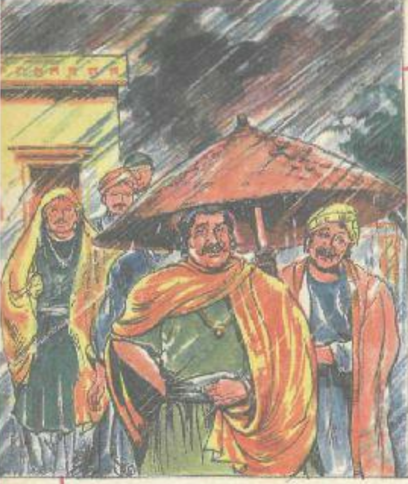

तेव्हां त्याने संगीत-नृत्य, काव्य-संमेलने भरविली.

या साऱ्या समारोहात भूषणवर्माच्या बरोबर त्याच्या गांवातील गृहस्थांनीही भाग घेतला व समारोहातील विषयांवर आपापले विचार मांडले.

नगराध्यक्षाने भूषणवर्माची प्रशंसा करताना म्हटले–"आपल्या गांवात केवळ आपणच नाही तर इतर ग्रामवासी पण ललितकलात प्रवीण आहेत!"

शेवटच्या दिवशी ही मंडळी विद्यानगरच्या प्रख्यात महेश्वराच्या मंदिरात देवदर्शनाकरिता गेली. त्या दिवशी नगराध्यक्ष इतर कामात गुंतला असल्याने

त्यांच्या बरोबर जाऊ शकला नाही. देवाचे दर्शन करून लोक बाहेर येतात तोच मुसळधार पाऊस सुरू झाला.

लगेच नगराध्यक्षाचा रंगदास नावाचा एक अनुचर पटांगणात असलेली एक छत्री घेऊन आला व त्याने भूषणवर्माचे पावसांत भिजण्यापासून रक्षण केले. सीतापुरचे इतर चार गृहस्थ मात्र पावसात चांगलेच भिजले.

विद्यानगरातील भूषणवर्माचे काम आटोपले. तेथून परतण्याच्या वेळेस भूषणवर्मा सहित त्याच्या मित्रांनाही नगराच्या अधिकाऱ्यांनी निरनिराळे उपहार दिले. सीतापूरच्या गृहस्थांनी भूषणवर्माला विचारले–"अहो भूषणवर्मा, इथे कुणा कुणाला कदाचित् भेट द्यावी लागेल असा विचार करून आम्ही ही आमच्यासह काही वस्तु भेटीदाखल आणल्या आहेत. आम्हाला काही लोकांनी हिरे दिले, काहींनी गालीचे दिले, काहींनी इतर चांगल्या भेटी दिल्या. परंतु कोणाला कोणती वस्तु भेटीदाखल द्यावी हे आम्हाला समजत नाही. आपण आमच्या वस्तु पाहून ठरवावे की नगराध्यक्षासह कोणाला काय भेट द्यावी." असे म्हणून त्या लोकांनी आपल्या वस्तु भूषणवर्माला दाखविल्या. त्या वस्तूंकडे तुच्छतेने पाहत भूषणवर्मा म्हणाला–"अशा वस्तु प्रतिष्ठित व्यक्तींना देण्यालायक नाहीत. ह्या वस्तु नगराध्यक्षाचा अनुचर रंगदासला देणे योग्य होईल." त्यानंतर रंगदासला बोलावून त्याला ह्या वस्तु भेट म्हणून दिल्या.

सीतापुरला परतल्यावर चार गृहस्थांतील सर्वात लहान भूषणवर्माला म्हणाला–"वर्माजी, आपल्या बरोबर दुसऱ्या गांवाची यात्रा करणे हे सुदैव आहे. पुन्हा अशी संधि मिळाली तर आम्हाला आपल्या बरोबर अवश्य घेऊन चला."

भूषणवर्मा ह्या बोलण्याला उत्तर देणार इतक्यात, त्या गृहस्थांतील वडीलधाऱ्या व्यक्तीने लहानास दम देऊन म्हटले–"तुम्हाला एकदा जी संधी मिळाली तेवढ्यावर संतोष मान, राज्यशासनाच्या कार्याकरिता जातात त्यांनी नेहमी आपल्यासह काही मित्र न्यावे हे उचित नाही. मी पण भूषणवर्माचा कृतज्ञ आहे. परंतु भविष्यात कधी त्यांना अशा प्रकारचे कष्ट देणार नाही."

वेताळाने ही गोष्ट सांगून म्हटले–"राजा, गावाच्या वडीलधाऱ्या गृहस्थाचे बोलणे जरा रहस्यमय प्रकारचे होते व त्यावरून असे वाटते की वर्मा विषयी त्याच्या मनात किल्मिष निर्माण झाले. वर्माविषयी त्याच्या मनात असे किल्मिष असण्याचे काय कारण? त्याने असे कृतघ्नतेचे भाषण का केले? ह्या शंकेचे उत्तर माहीत असूनही दिले नाहीस तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे तुकडे होऊन पडतील."

यावर विक्रमादित्याने उत्तर दिले–"गावातील वडीलधारा गृहस्थ अत्यंत चाणाक्ष होता. इतर तिघांनी भूषणवर्माला नीट ओळखले नाही. भूषणवर्माला हे मुळिच पसंत नव्हते की गावातील गृहस्थांचा त्याच्याइतकाच आदरसत्कार व्हावा. ते टाळण्यासाठी रहाण्याच्या व्यवस्थेच्या वेळेपासून तो सतत प्रयत्न करत राहिला. परंतु विद्यानगरचे रहिवासी व नगराध्यक्ष हे अतिशय सुसंस्कृत होते, म्हणून त्यांचे प्रयत्न निष्फल झाले. विद्यानगरात गावातील गृहस्थांपेक्षा भूषणवर्माविषयी अधिक आदर केवळ रंगदासनेच दर्शविला. पाऊस पडताना छत्री आणून वर्माला भिजण्या पासून वचावले, परंतु छत्री देऊ न शकल्याबद्दल इतर गृहस्थांची माफी सुद्धा मागितली नाही. या कारणासाठी तो वर्माच्या पसंतीस उतरला. ज्या सर्वांनी ह्या चार गृहस्थांचा आदर सत्कार व सन्मान केला त्यांना उपहार देणे वर्माला पसंत पडले नाही. यावरून हे स्पष्ट आहे की भूषणवर्मा केवळ अहंकारीच नाही तर शिष्टाचारही न जाणणारा दांभिक सुद्धा आहे."

राजाचे मौन अशा प्रकारे भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा त्या झाडावर जाऊन बसला. (कल्पित)

दोन सल्लागार

आनंदपुर नावाच्या गावात कृष्णदास व श्यामदास नावाचे दोन भाऊ रहात असत. त्यांचे परस्परांवर गाढ प्रेम होते. गावातील प्रतिष्ठित व्यक्ति म्हणून त्यांना मान होता. वेळप्रसंगी संकटात पडलेल्यांना ते मदत करीत व जरूर पडेल तेव्हां त्यांना उत्तम सल्ला देत. दोन भावातील जो कोणी त्यावेळी हजर असेल तो हे काम करी.

काही काळानंतर श्यामदासला एक गोष्ट कळून चुकली–ती ही की त्याचा मोठा भाऊ गावकऱ्यांना जो सल्ला देई तो लोक निमूटपणे पाळत. परंतु आपला स्वतःचा सल्ला मात्र लोक तशाच प्रकारे पाळत नाहीत. काही लोक त्याच्या सल्ल्याच्या विरुद्धही वागत. याचे कारण खोलवर विचार करूनही श्यामदासला समजेना.

एक दिवस श्यामदासने आपल्या मोठ्या-भावाला विचारले–"दादा, तू जो सल्ला देतोस तो गावकरी शंका उपस्थित न करत, निमूटपणे लगेच पाळतात. पण माझ्या सल्ल्याच्या बाबतीत असे वागत नाहीत ह्याचे काय कारण?"

आपल्या धाकट्या भावाचा प्रश्न ऐकून मोठा भाऊ कृष्णदास हसला व म्हणाला–"मी स्वतःच तुला याबाबत सल्ला देण्याचा विचार करत होतो व योग्य प्रसंगाची वाट पाहत होतो. आज तू स्वतःच हा प्रश्न काढलास म्हणून सांगतो की आता जेव्हां मी दुसऱ्यांना सल्ला देईन तेव्हां तू शांतचित्ताने त्याचे परीक्षण कर."

याच वेळी तेथे चंद्रनाथ नावाचा शेतकरी आला व म्हणाला–"कृष्णदासजी या वर्षी एक चांगले घर बांधावे असा माझा विचार होता, परंतु माझ्या पत्नीचे म्हणणे असे की ह्या वर्षी आमच्या मुलीचे लग्न करून द्यावे. ही दोन्ही कार्ये करण्यास पुरेसे धन माझ्यापाशी नाही. तेव्हां प्रथम कोणते कार्य करावे हे मला समजेनासे झाले आहे. म्हणून आपला सल्ला विचारायला आलो."

"तुमच्या मुलीचं वय काय आहे?" कृष्णदासने विचारले.

"पंधरा वर्षे." चंद्रनाथने उत्तर दिले.

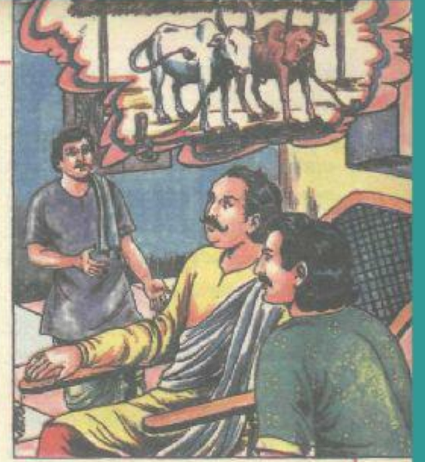
"योग्य वर निवडला आहे का?" कृष्णदासने पुन्हा विचारले.

"नाही, अजून वर शोधून काढायचा आहे." चंद्रनाथ म्हणाला.

यावर कृष्णदास म्हणाला–"असे पहा, चंद्रनाथ, तुमची मुलगी अजून लहानच आहे, विवाहयोग्य झालेली नाही. म्हणून या वर्षी तुम्ही घर बांधा. त्या नंतर मुलीच्या लग्नासाठी तुम्हाला धन जमवता येईल व समजा धन जमवता आले नाही तरी घर गहाण ठेवून तुम्हाला कर्ज मिळू शकेल."

कृष्णदासचा सल्ला चंद्रनाथला योग्य वाटला. त्याप्रमाणे वागण्याचे आश्वासन देत चंद्रनाथ निघून गेला.

इतक्यात नारायण नावाचा दुसरा एक शेतकरी आला व कृष्णदासला प्रणाम करून म्हणाला–"कृष्णदासजी, मी माझ्या मुलीचा सीमंतसंस्कार करण्याचा विचार करीत

आहे. आणि करायचाच तर तो मोठ्या थाटामाटाने करायचा विचार आहे. मात्र अडचण अशी की सध्या माझ्या हातात पुरेसे धन नाही. तेव्हां मी आमचे दोनही बैल विकणार आहे. माझ्या पत्नीचे पण असेच मत आहे. कृपा करून आपण आपला सल्ला द्या."

"नारायण, तुम्ही जसा विचार केला आहे तसेच करा." कृष्णदासने सल्ला दिला. नारायण आनंदाने निघून गेला.

निर्णय ऐकून श्यामदास कृष्णदासला म्हणाला–"दादा, तू चंद्रनाथला दिलेला सल्ला सर्वतोपरी योग्यच होता, परंतु नारायणला तू जो सल्ला दिलास तो माझ्या

विजय देवघर

मते योग्य नाही. मुलीचा सीमन्त संस्कार करायला बैल विकणे तर्कसंगत नाही."

कृष्णदास हसून म्हणाला–"ऐक श्याम, आमचा सल्ला मागायला येणारे लोक मुख्यतः दोन प्रकारचे असतात. पहिल्या प्रकारचे लोक असे असतात की एखादी समस्या निर्माण झाल्यास जे स्वतः निर्णय करू न शकल्यामुळे आमच्याकडे येतात. अशा व्यक्तींच्या बाबतीत आम्हाला नीट विचार करून योग्य सल्ला द्यायला हवा. आता दुसऱ्या प्रकारच्या लोकांबद्दल सांगतो. ह्या लोकांनी पूर्वीच निर्णय घेतलेला असतो. आम्ही जर त्यांना सांगितले की तुमचा निर्णय चुकीचा आहे तरी ते आपला निर्णय बदलणार नाहीत."

"तर मग हे लोक आमच्यापाशी सल्ला मागायला येतात का?" श्यामदासने विचारले.

"आपण गावातील प्रमुख व्यक्ति आहोत. म्हणून जो निर्णय ते घेतात तो शिष्टाचार म्हणून आम्हाला सांगायला येतात एवढेच. चंद्रनाथ खरोखरीच आमचा सल्ला विचारायला आला होता. पण नारायणची गोष्ट तशी नाही. तो जे कार्य करणार होता त्याची सूचना देण्यासाठी केवळ त्याने नाममात्र आमचा सल्ला मागितला. तेव्हां भविष्यात तुला सल्ला द्यायचा असेल तेव्हां प्रथम हे समजून घे की ती व्यक्ती खरोखर तुझा सल्ला घेऊन त्याप्रमाणे वागायला आली आहे की नाही व मग सल्ला दे. जर तो दुसऱ्या प्रकारचा माणूस असेल तर त्याचे सारे म्हणणे ऐकून घे व खुषीने संमति दे." कृष्णदासने समजाऊन सांगितले.

श्यामदास थोडा वेळ विचार करीत गप्प बसला, मग बोलला–"दादा, आता मला समजले की काही लोकांनी माझा सल्ला का मानला नाही. ते काही ही असो, तू आता जो सल्ला दिलास तो सर्व दृष्टीने योग्य आहे."

ज्ञानाचा खजिना

या महिन्याचे इतिहासप्रसिद्ध व्यक्तित्व

गुरु हरगोविन्द

१४ जून १५९५ रोजी पंजाबमधल्या अमृतसर जिल्ह्यातील वडाली गावात जन्मलेला हरगोविन्द आपल्या वयाच्या ११ व्या वर्षीच शिखांचा गुरु बनला. आपली चालचलणूक आणि एखाद्या गोष्टीचा चटकन् निर्णय घेण्यात आश्चर्यकारक दूरदर्शित्व दाखवण्याच्या क्षमतेमुळे तो स्वतःच्या वयापेक्षा जरा अधिक प्रौढच वाटे!

तो आपल्याजवळ नेहमी दोन तलवारी बाळगी. एक आपल्या शारीरिक-शक्तीचे चिन्ह म्हणून, आणि दुसरी आध्यात्मिक शक्तीचे चिन्ह म्हणून! त्याने एक सैन्य बनवले व सैनिकांना स्वतःच सर्व काही शिकवले. मुसलमान राजांशी त्यांच्या लहान-मोठ्या लढाया नेहमीच चालत. एकदा तर त्याला ग्वाल्हेरच्या किल्ल्यात काही दिवस कैदेत ठेवून, नंतर मुक्त करण्यात आले होते.

१६२८ मध्ये एक दिवस हरगोविन्द अमृतसरजवळच्या जंगलात शिकारीला गेला होता. त्याच दिवशी नेमका बादशहा शहाजहानही तेथेच शिकारीला आला होता. दोन्ही पक्षात काहीतरी कुरबूर झाली आणि लढाईला तोंड लागले! शहाजहानचे सैन्य पराभूत झाले. परंतु गुरु हरगोविन्द जाणून होता की या पराभवाचा बदला घ्यायला सैन्य लवकरच परत येईल. यासाठी त्याने आपल्या सैन्याचे सुव्यवस्थित पुनर्गठन केले. यानंतर दो-तीन वेळा त्याच्या व बादशहाच्या सैन्याची टक्कर झाली; पण प्रत्येक वेळी विजय गुरुचाच झाला. यानंतर मात्र हरगोविन्द आपली जागा बदलून हिमालयाच्या पायथ्याशी किरातपुर येथे रहायला गेला. तेथे त्याने आपल्या शीख समाजाचे संगठन करून त्यांना तत्वज्ञान समजावून सांगण्यात आपला काळ घालवला. ३ मार्च १६४४ रोजी त्याचे देहावसान झाले.

तो कोण ?

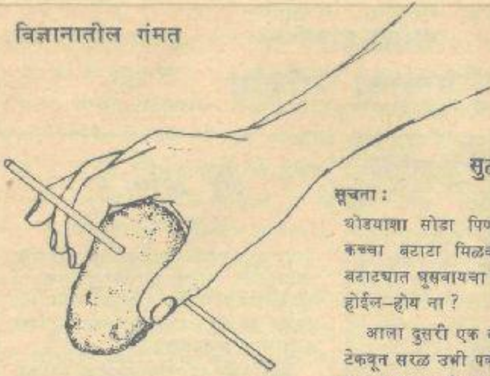
एका राजाने एक विशाल देवस्थान बनवण्याची आज्ञा दिली. बाराशे कारागीरांनी बारा वर्षे राबून ते मंदिर बांधले व ते एक विशाल असे स्मारक बनले. भरतीच्या वेळी मन्दिर समुद्राच्या पाण्याने वेढले जाई.

आता फक्त मन्दिराचा कळसच बसवायचा राहिला होता. परंतु तो इतर सर्वसामान्य देवळां पेक्षा काही निराळ्याच पद्धतीने बसवायचे ठरले होते. परंतु दुर्दैवाने मुख्य कारागीर कळस बनवण्याचा मनात ठरलेला आराखडा विसरून गेला!

एक लहान मुलगा आपल्या कारागीर बापाला भेटायला त्या जागी आलेला होता. तो जेमतेम बारा वर्षांचाच होता, परंतु मंदिर-स्थापत्यावरील सर्व ग्रंथ वाचून आत्मसात केलेले होते! कळस कसा बसवावा याबद्दलची माहिती त्याने कारागीरांना सांगितली; आणि त्याचप्रमाणे काम पुरे केले गेले. परन्तु त्या मुलाने कारागीर आपसात कुजबुजताना ऐकले–"अरे, जे आपल्यासारख्यांना जमले नाही, ते एका लहानशा मुलाने करून दाखवले! राजाला हे कळले तर आपली काय गत होईल!" तो मुलगा फारच भावनाप्रधान होता. पौर्णिमेची रात्र होती आणि समुद्राच्या पाण्याने मंदिर वेढून गेलेले होते. मुलगा मन्दिराच्या शिखरावर चढला आणि स्वतःला त्याने पाण्यात झोकून दिले. अदृश्य झाला तो!

या पौराणिक कथेतला हा मुलगा कोण बरे?

पान ८ पहा

सुळावर !

सूचना :

थोडयाशा सोडा पिण्याच्या नळ्या आणि एक कच्चा बटाटा मिळवा. त्यातली एक नळी बटाट्यात घुसवायचा प्रयत्न करा. नळी वाकडी होईल–होय ना ?

आता दुसरी एक नळी एका हाताने टेबलावर टेकवून सरळ उभी पकडून ठेवा. आणि दुसऱ्या हातात बटाटा घेऊन नळीच्या वरच्या टोकावर जोरात मारा. जपून हं ! नळी आपल्या हातात घुसू देऊ नका !

काय होते आणि का ?

बटाटा जर नळीच्या बरोब्बर डोक्यावर जोरात आपटता आला तर बटाटा सुळी गेल्यासारखी ती नळी त्यात घुसेल ! पण वरून बटाटा अगदी बरोबर नळीच्या डोक्यावर बसला नाही; तर मात्र नळी वाकेल, अन् ती बटाट्यात घुसून दुसऱ्या बाजूने तिचे टोक बाहेर निघेल !

खरे पाहता वरून सरळ माथ्यावर केलेले आघात सहन करण्याइतकी भरपूर शक्ती या नळीत नक्कीच असते. त्यामुळे नळीचे खालचे टोक टेबलावर टेकलेले असल्याने नळी हलू शकणार नाही. नळीच्या टोकापेक्षा बटाटा मऊ असल्यामुळे तो जेव्हा जोराने त्या टोकावर आपटतो, तेव्हा नळी बाटाट्यात घुसते.

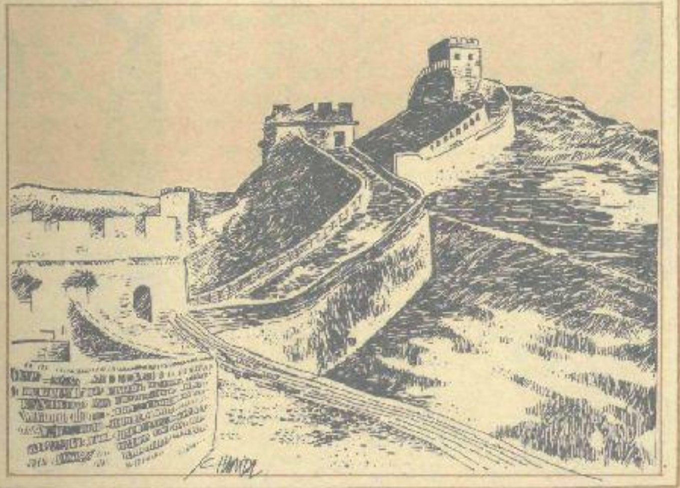
तुम्ही बटाट्यातून नळी आरपार घुसवू शकाल ? थोड्या प्रयत्नाने एकाच जोराच्या फटक्याने तुम्हाला ते ही जमेल.

तुमच्याजवळ दोन बटाटे असतील तर टेबलावर ठेवलेल्या एका बटाट्यावर नळी नीट सरळ उभी धरून दुसऱ्या बटाट्याने वरील टोकावर बरोबर माथ्यावर आघात करून नळी दोन्ही बटाट्यात घुसवू शकाल ? करून पहा बरं !

नळीच जोराने बटाट्यावर सरळ मारून त्यात घुसवू शकाल ?

चीनची भिंत

अवकाश-यात्री जेव्हा वर वर जातात आणि पृथ्वीवरची शहरे व पर्वत हळूहळू अस्पष्ट होत होत अजिबात दिसेनाशी होतात, तेव्हा बहुधा शेवटी अदृश्य होणारं स्मारक म्हणजे चीनची विशाल भिंतच असावी ! १,५०० मैल, म्हणजेच पृथ्वीच्या परिघाच्या बारावा हिस्सा–इतकी जागा व्यापणारी मानवाने बांधलेली अशी ही सर्वात मोठी वास्तु होय ! या भिंतीत २४,००० दरवाजे आणि मीनार आहेत. भिंतीची सरासरी उंची २५ फुट असून पायथ्याशी तिची रुंदी २० ते ३० फुट आणि माथ्यावर ती रुंदी १५ फुट इतकी आहे. या भिंतीवरून एकाच वेळी एका रेषेत अनेक घोडेस्वार आपले घोडे दौडवू शकतात. इ.स.पू. तिसऱ्या शतकात चीनचा राजा शिन व्हांग टी याने बांधकामास सुरुवात केलेल्या या भिंतीचे काम पुढे १७०० वर्षेपर्यंत चालू राहिले व त्याला शेवटचा हात मिंग राजघराण्याच्या हातून दिला गेला. (१३६८-१६४४)

शान्ति-प्रसाराला प्रेरणा देणारे युद्ध

ख्रिस्त जन्माच्या ३०० वर्षें अगोदर चन्द्रगुप्ताने मौर्य घराण्याची स्थापना केली. त्याच्यानन्तर त्याचा पुत्र बिन्दुसार हा राजा झाला; आणि त्यानंतर सिंहासनारूढ झाला तो 'सम्राट अशोक' म्हणून प्रसिद्धीस आलेला त्याचा पुत्र अशोक! मौर्य साम्राज्याच्या सीमा वाढवण्याची इच्छा असणारा, एक महत्त्वाकांक्षी राजपुत्र-म्हणूनच त्याने आपला कारभार सुरू केला. राज्यामागून राज्ये जिंकत अखेर तो कलिंग (आजचा ओरिसा) देशापर्यंत आला. त्या वेळीं तेथला राजा कोण होता हे इतिहासच जाणे! परंतु इतके मात्र खरे की तेथील सर्वांची सर्व जनता हे आक्रमण परतवून लावण्याच्या ईर्ष्येनेच एक होऊन लढली! परंतु अशोकाचे सैन्य त्यांच्याहून अधिक सामर्थ्यवान्, सुसज्ज होते! या लढाईत एक लाख माणसे मारली गेली, दीड लाख माणसे कैदी म्हणून पकडली गेली आणि इतर अनेक बेघर होऊन व युद्धाच्या परिणामस्वरूप मरून गेली. इतका भयानक रक्तपात व लोकांची दीनावस्था पाहून अशोकचे मन द्रवले! त्याने पुन्हा म्हणून युद्धाचे नाव न काढण्याची प्रतिज्ञा केली आणि बुद्ध धर्म स्वीकारून शान्ति व अहिंसेच्या प्रचारार्थ आपले उर्वरित आयुष्य वेचले. प्रसिद्ध लेखक एच्. जी. वेल्स लिहितो– "इतिहासाची पाने भरणाऱ्या दहा हजार सम्राटांतून एकट्या अशोकाचेच नाव एखाद्या ताऱ्याप्रमाणे चमकत राहिले आहे!"

भुवनेश्वरजवळ, दया नदीच्या किनाऱ्यावरील धौली नावाच्या स्थानी हे कलिंग-युद्ध लढले गेले. तेथे आजही एका छोट्या टेकडीवर सम्राट अशोकाचा शान्ति-संदेश कोरून ठेवलेला आहे.

प्राचीन भारतात भटकन्ती

१ कोणत्या भग्नावस्थेतील किल्ल्याशी तीन उल्लेखनीय स्त्रियांची नावे निगडित आहेत ?

२. त्यांची नावे सांगा ?

३. मीराबाईचा शेवट कसा झाला ?

४. आणखी कोणत्या संत-स्त्रीचा असाच शेवट झाला ?

५. गौतम बुद्धापूर्वी कोणत्या राजपुत्राने राज्याचा त्याग करून एका मोठ्या धर्माचे पुनरुत्थान केले ?

६. त्याचा जन्म कोठे झाला होता ?

७. कोणता प्रसिद्ध राजा उपासामुळे मरण पावला ?

८. त्याला अशी स्थिति कोणामुळे प्राप्त झाली ? [पान ८ पहा.

घटना, विज्ञान, आविष्कार आणि शोधांची दुनिया

१. सरड्याची जीभ किती लांब असू शकते ?
२. जगात सर्वात जास्त वापरली जाणारी भाजी कोणती ?
३. जगात सर्वात कमी आढळात येणारी वनस्पति कोणती ?
४. तुम्हाला माहिती असणाऱ्या जनावरात अजिबात बहिरे जनावर कोणते ?
५. इंग्रजी भाषेत सर्वात अधिक उपयोगात येणारे अक्षर कोणते ?
६. तुमच्या शरीरात एकूण किती हाडे आहेत ?
७. तुमच्या नाडीच्या ठोक्यांचा वेग किती असतो ?
८. हत्तीच्या नाडीची गति काय असते ?
९. ध्रुवप्रदेशीय अस्वलाचे वजन किती असू शकते ?
१०. चतुष्पाद जनावरात सर्वात अधिक वेगवान कोणते ?

[पान ८ पहा.

१. कोणता मुस्लीम शहाजादा हिन्दु धर्मग्रन्थांचाही चांगला अभ्यासक होता ?

२. शिवाजीचे गुरु रामदास यांनी लिहिलेल्या ग्रन्थाचे नाव काय ?

३. सर्वात जुन्या संस्कृत शब्दकोषाचे नाव काय ?

४. शीख धर्मग्रन्थाचे नाव काय ?

५. तो कोणी संग्रहित केला ?

६. त्यात काय काय आहे ?

७. भारतीय ज्ञानपीठ पुरस्काराचा पहिला मानकरी कोण ?

८. त्यांनी, आपली रचना कोणत्या भाषेत केली ?

९. आपल्या वयाच्या चौथ्या वर्षी अन्धत्व आलेला सध्या जिवन्त असलेला भारतीय लेखक कोण ?

......पान आठवर पहा

सर्व भारतीय भाषांचा एक शब्द शिकू या !

मराठी : दक्षिण

आसामी : दक्षिण	कानडी : दक्षिण	संस्कृत : दक्षिण
बंगाली : दक्षिण	काश्मिरी : जोनुब	सिन्धी : दख्नु
इंग्रजी : साउथ	मल्याळी : तैक्कुन	तमिळ : तेर्क्कु
गुजराथी : दक्षिण	उडिया : दक्षिण	तेलुगु : दक्षिणमु
हिन्दी : दक्षिण	पंजाबी : दक्षिण	उर्दू : जुनुब

तुम्ही विश्वास ठेवाल ?

१. कि रविवार हाच सर्वत्र सुट्टीचा दिवस असतो ?
२. कि प्रत्येक महिन्यात पौर्णिमा एकदा तरी येतेच ?
३. कि सर्वात मोठा पिरॅमिड ईजिप्तमध्ये आहे ?

अंहं, मुळीच नाही !

१. ग्रीक लोकांचा सोमवार हा सुट्टीचा दिवस; पर्शियन लोकांचा मंगळवार; मुसलमानांचा बहुधा शुक्रवार; तर ज्यू लोकांना सुट्टीचा दिवस असतो शनिवार !
२. १८६६ सालातील फेब्रुवारी महिन्यात पौर्णिमा आली नव्हती. असा निसर्गचमत्कार अडीच मिलियन वर्षांनी एकदा पुन्हा होऊ शकेल !
३. सर्वात मोठा पिरॅमिड मेक्सिकोमध्ये आहे. तो विटा व चिखल यांच्या साह्याने बांधलेला आहे. त्याने एकूण ४५ एकर इतकी जागा व्यापलेली असून त्याची उंची १७७ फूट आहे. ईजिप्तमधला केऑप्स पिरॅमिड सर्वात उंच (४८० फूट) आहे, परंतु त्याने केवळ १३ एकर जागाच व्यापलेली आहे !

उत्तरावली

तो कोण ?

धर्मपद

इतिहास

१. चित्तोडगड.
२. राणी पद्मिनी, मीराबाई आणि पन्नादाई.
३. असे मानले जाते की ती द्वारकेला भगवान श्रीकृष्णाच्या मूर्तीत विलीन झाली.
४. तमिळनाडूमधली आंडाळ. ती श्रीरंगमूच्या रंगनाथस्वामीच्या मूर्तीत विलीन झाली असे मानले जाते.
५. इ. स. पू. सहाव्या शतकात महावीरने जैन धर्माचे पुनरुत्थान केले.
६. वैशाली.
७. मगध-देशाचा राजा बिम्बिसार.
८. त्याचा पुत्र अजातशत्रु याच्यामुळे.

विज्ञान

१. त्याच्या शरीराच्या लांबीइतकी किंवा त्याहूनही अधिक.
२. कांदा.
३. हवाई बेटातील सुप्त ज्वालामुखीच्या मुखावर उगवणारी सिल्व्हरस्वोर्ड जातीची एक वनस्पति.
४. जिराफ.
५. 'E'
६. दोनशे सहा.
७. सर्वसाधारण सशक्त माणसाची नाडी दर मिनिटाला पंचाहत्तर ठोके या गतीने चालते.
८. दर मिनिटाला पंचवीस ठोके इतकी.
९. त्याचे वजन १००० पौण्ड पर्यन्त असू शकते.
१०. चित्ता. तो ताशी ७० मैलांच्या वेगाने धावू शकतो.

साहित्य

१. शहाजादा दारा शिकोह.
२. दासबोध.
३. अमरकोष.
४. आदि ग्रन्थ.
५. पाचवा गुरु अर्जनमल.
६. गुरु नानक व त्याचे तीन उत्तराधिकारी यांची पदे, आणि हिन्दु व जैन संतांची काही पदे.
७. कवि जी. शंकर कुरुप.
८. मल्याळी.
९. वेद मेहता. तो सध्या अमेरिकेत असतो.

नेहरूंची गोष्ट-४

१९१९ मध्ये अनेक दुःखदायक घटना घडल्या. कॅनडाहून आलेल्या 'कामकटमारू' बोटीत क्रांतिकारक असल्याच्या संशयावरून ब्रिटिश सरकारने ती अडवली व ती किनाऱ्याला लागल्यावर तिच्यातील यात्रेकरूंना नानाप्रकारचा त्रास दिला.

त्याच काळात 'रौलट ॲक्ट' अंमलात आणला गेला व तो अशासाठी की ब्रिटिश शासनाच्या विरोधकांना कोर्टात दाखल केल्याशिवाय तुरुंगवासाची सजा देता यावी. याच कायद्याने वर्तमानपत्रांचे स्वातंत्र्यही रद्द करता येई.

गांधीजी अस्वस्थ झाले. गांधीजींच्या विरोधाला न जुमानता रौलट ॲक्टचा अंमल सुरू झाला. तेव्हां त्यांनी अखिल भारतीय पातळीवर त्या कायद्याविरुद्ध आंदोलन चालविण्याचे नेतृत्व प्रथम स्वीकारले; या आंदोलनाचे नाव 'सत्याग्रह' असे ठेवण्यात आले. तेव्हां हा निर्णय घेण्यात आला की या सभेच्या समस्त सभासदांनी रौलट ॲक्टचे उल्लंघन केलेच पाहिजे.

'सत्याग्रह सभे'चा सदस्य होण्याचे जवाहरलालने ठरवले. याचा परिणाम म्हणून त्यांना बंदीवास होणार हे नक्की. मोतीलाल या विचाराने व्याकुळ झाले की आपला मुलगा कारागृहाच्या जमिनीवर कसा झोपू शकेल. यासाठी त्यांनी घरीच जमिनीवर झोपून ते कष्ट प्रत्यक्ष अनुभवले.

तिथे पंजाबात सैनिक शासनाचा अंमल होता. त्याच वेळी अमृतसरमधील जालियनवाला बागेत भयंकर हत्याकांड झाले. लोक आपल्या नेत्यांची भाषणे ऐकायला जमले होते. त्या वेळेस दुष्ट ब्रिटिश सेनापती जनरल डायरने निर्दोष व नि:शस्त्र लोकांवर गोळ्या चालवण्याची आज्ञा दिली. या हत्याकांडात शेकडो स्त्रीपुरुष मृत्युमुखी पडले व हजारो जखमी झाले.

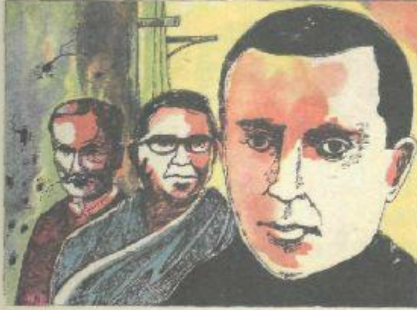

जनरल डायरने लोकांना भयभीत करायला रस्त्यावर रांगत सरपटत त्यांनी जायला हवे तसेच त्यांच्या समोर जो कोणी इंग्रज येईल त्याच्या पाया पडायला हवे असा आदेश दिला. विद्यार्थ्यांना अशी शिक्षा देण्यात आली की दररोज त्यांना दहा पंधरा मैल पायपीट करवावी आणि कित्येक तास कडक उन्हात उभे करण्यात यावे.

सैनिकी शासन कायदा (मार्शल लॉ) रद्द होताच अनेक पुढारी पंजाबातील स्थितीचे निरीक्षण करायला तेथे गेले. पंडित मदनमोहन मालवीय आणि स्वामी श्रद्धानंदांनी पीडितांच्या पुनर्वसाची व साहाय्याची योजना हाती घेतली आणि असंख्य लोकांना ते स्वयंसेवक बनवू लागले.

जालियनवाला बागेतील हत्याकांडाची चौकशी करण्यासाठी काँग्रेसच्या सभेने अमृतसरला एक चौकशीमंडळ पाठवले. त्या मंडळाचे नेतृत्व पं. मोतीलाल नेहरू व चित्तरंजन दास यांच्याकडे होते. चित्तरंजन दासचे साहाय्यक म्हणून जवाहरलाल नेहरूंची योजना झाली. डायरने केलेल्या भयंकर हत्याकांडाच्या कथा ऐकून जवाहरलाल अगदी हतबुद्ध झाले.

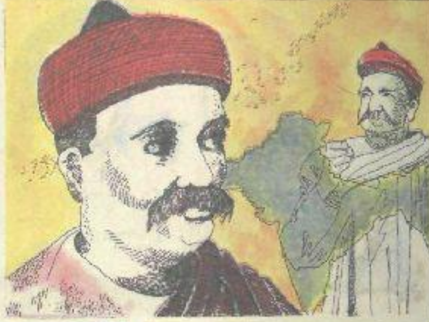
आपले कार्य समाप्त झाल्यावर जवाहरलाल एका रात्रीच्या गाडीने दिल्लीला जायला निघाले. ज्या डब्यात ते चढले तेथे एकच वरचा बर्थ रिकामा पाहून ते तेथे निजले. सकाळी उठल्यावर त्यांनी पाहिले की डबा सैनिकांनी भरला होता. त्यांच्या मधे बसून जनरल डायर निर्लज्जपणे आपल्या दुष्कृत्यांची फुशारकी मारत होता. जवाहरलालने स्वत:च्या कानांनी हा सारा वृत्तांत ऐकला.

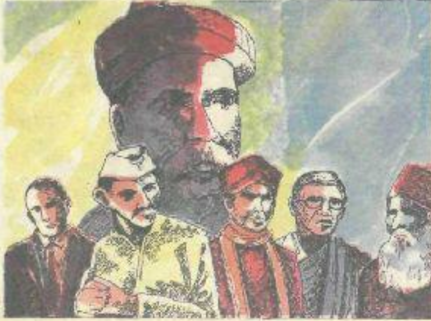

१९१९ साली अमृतसरमध्ये कॉंग्रेस महासभेचे अधिवेशन झाले. पं मोतीलाल नेहरु ह्या सभेच्या अध्यक्षस्थानी होते. याच अधिवेशनात भारतीय राष्ट्रीय कॉंग्रेसने नवयुगाचे नेता या नात्याने गांधीजींचा स्वीकार केला.

१९२०. च्या १ ऑगस्टला मुंबईत लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळकांचे निधन झाले. १९०६ साली टिळक व श्री अरविंद यांनी मिळून कॉंग्रेस महासभेच्या अधिवेशनात संपूर्ण स्वराज्याची मागणी केली होती. १९१० मधे श्री अरविंद राजनीतीच्या क्षेत्रातून निवृत्त झाले. आणि आता टिळकांच्या निधनानंतर गांधीजी कॉंग्रेसच्या नेतृत्वासाठी पुढे आले.

टिळकांचे निधन झाले त्या दिवशी पहाटेच गांधीजी व जवाहरलाल मुंबईला पोचले. जवाहरलाल नेहरूंच्या शब्दात सांगायचे तर - आपल्या परमप्रिय महान नेत्याविषयी आपला आदर व्यक्त करायला दहा लाख लोकसंख्या असलेले सारे शहर लोटले होते. त्या विशाल समुदायाच्या सभेत गांधीजी आणि पं नेहरूंनी भाग घेतला.

एका गावात अनंतराम नावाचा एक जमीनदार रहात होता. त्याच्याकडे एक घोडागाडी होती व त्या गावातील लोकाना ती अतिशय उपयोगी पडत असे. त्या गावात एकादा कुशल वैद्य नसल्यामुळे जर गावात कोणावर एकादी आपत्ति ओढवली, आजार विकोपाला गेला किंवा साप चावला, तर आपल्या गाडीतून जवळच्या राजधानीत त्याला पोचवून अनंतराम लोकांवर उपकार करीत असे.

काही काळाने अनंतरामचे निधन झाले. मरण्यापूर्वी त्याने आपला मुलगा नरसिंह याला सांगितले–"मुला, संकटात पडलेल्यांना गाडीची जरूर पडल्यास ती तातडीने पाठवून त्यांना मदत कर."

नरसिंहाने आपल्या वडिलांना तसे वचन दिले खरे, परंतु त्याचे पालन मात्र केले नाही. वेळी अवेळी जर कोणी संकटात पडलेला त्याच्याकडे रडत गेला व गाडी देण्यासाठी त्याने प्रार्थना केली तर आपली झोपमोड करणाऱ्यावर रागाने तो तुटून पडे आणि त्याला बरेवाईट ऐकवून घराबाहेर काढी.

काही दिवसातच गाववाले समजून चुकले की नरसिंहाकडे गाडी मागणे अगदी व्यर्थ आहे. त्यामुळे स्वर्गवासी अनंतरामला लोक मनोमन प्रणाम करत आणि त्याचा मुलगा नरसिंह याला भरपूर शिव्याशाप देत.

एकदा मध्यरात्रीच्या सुमारास रंगनाथ नावाच्या गृहस्थाच्या वीस वर्षाच्या तरुण मुलाच्या जीविताला धोका उत्पन्न झाला. तेव्हां आपल्या मुलाला पाठीवर घेऊन रंगनाथ नरसिंहाच्या घरी गेला व त्याला झोपेतून उठवून त्याने गाडी मागितली.

निद्राभंग झाल्याने नरसिंह क्रोधाने ओरडला–"अशा तशा वाटेल त्या सोमा

प्रभा प्रभू

गोमासाठी गाडी तयार ठेवायला मी काय तुमचा नौकर आहे? ही काही तुमच्या बापजाद्यांची नाही. मुकाट्याने चालता हो." अशा प्रकारे दमदाटी करून त्याने दरवाजा धाडकन बंद केला.

रंगनाथच्या मुलाने बापाच्या बाहूंमध्ये असतानाच प्राण सोडले.

रंगनाथ कितीतरी वेळ शोक करीत होता. शेवटी याचे कारण झालेल्या नरसिंहाचा सूड घेण्याचा त्याने निश्चय केला.

आपल्या मुलाचे शव तेथेच टाकून तो सरळ न्यायाधीशाकडे गेला व त्याने नरसिंहा विरुद्ध तक्रार केली–"न्यायाधीश महाराज, नरसिंहाने माझ्या मुलाला कामावर बोलावले, मजुरीच्या पैशावरून दोघात भांडण झाले, मग रागाच्या भरात त्याने माझ्या मुलाला ठार मारले.

न्यायाधीशही अनेक दिवसांपासून नरसिंहावर नाराज होता. कारण तो कोणाला, कधीही कोणत्याही प्रकारे मदत करीत नसे. संधी मिळताच त्याला शक्य तितकी कठीण शिक्षा देण्याचा त्याचा मानस होता. अशी वेळ आज आल्याने त्याने नरसिंहाला चांगला धडा शिकवायचे ठरविले.

इतक्यात न्यायाधीशाच्या पत्नीने त्याला आत बोलावून विचारले–"अहो, आपण नरसिंहाला शिक्षा करणार आहात की काय?"

"होय, त्या दुष्टाला सजा दिल्याने सारा गाव प्रसन्न होईल" न्यायाधीश उत्तरला.

"आपण असे करू नये. अनंतरामने गाडी पाठवल्यामुळे आपला मुलगा वाचला व तो आता कचेरीत काम करीत आहे." पत्नी म्हणाली.

न्यायाधीशाने जरा विचार केला. मग मनाशी काही एक निर्णय करून त्याने रंगनाथला बोलावले व म्हणाला–"रंगनाथ, मी एक महत्वाची गोष्ट विसरलो होतो. उद्या सकाळीच एका अत्यंत महत्वाच्या कामासाठी मला दुसऱ्या गांवी जाणे अत्यावश्यक आहे. शेजारच्या गावातून गाडी मागवली आहे. घाईघाईत ह्या फिर्यादीची सुनवणी करणे शक्य नाही, म्हणून तू थेट राजाकडेच फिर्याद कर."

अखेर नाइलाजाने रंगनाथ राजाकडे गेला व नरसिंहा विरुद्ध फिर्याद केली.

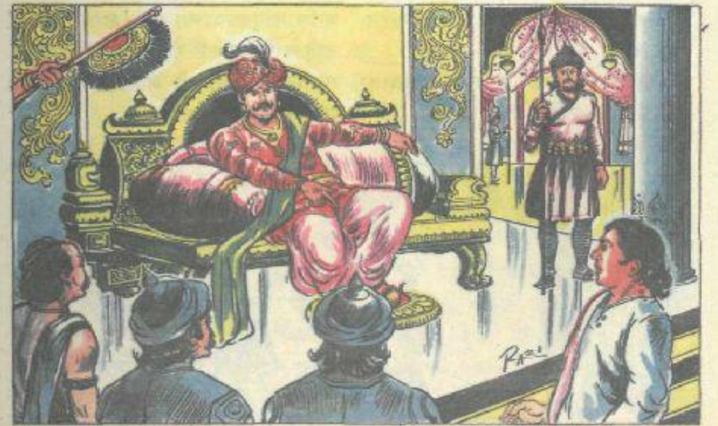
राजाने नरसिंहाच्या गावातील काही लोकांना बोलावून त्यांची साक्ष घेतली. सर्वांनी नरसिंहाविरुद्ध साक्ष दिली. तेव्हां राजाने रंगनाथाच्या म्हणण्यावर विश्वास ठेवून नरसिंहाला फाशीची शिक्षा दिली.

दुसऱ्या दिवशी नरसिंहाला फाशी द्यायचे, पण ऐन वेळी वध करणारा मांग आजारी असल्याचे सांगून आला नाही. त्यामुळे फाशी स्थगित झाली. त्यानंतर दहा दिवस झाले पण मांग आलाच नाही.

राजाला शंका आली की मांग जाणून बुजून फाशी द्यायला विलंब करीत आहे. म्हणून खरे काय ते जाणून घ्यायला तो छद्मवेष घेऊन त्याच्या घरी गेला.

त्यावेळी मांगाची पत्नी त्याला म्हणत होती–"अशा प्रकारे किती दिवस आजाराचे ढोंग करून राजाला फसवणार तुम्ही? कधी न कधी नरसिंहाला फाशी द्यावेच लागणार आहे नं?"

त्यावर मांग म्हणाला–"राजेसाहेबांनी मला फाशी दिले तरी मी काही झाले तरी नरसिंहाच्या गळयात फास घालणार नाही.

मी सुद्धा त्याच गावचा आहे. बालपणी आजारी पडून मी मृत्युमुखी पडणार होतो, पण नरसिंहाच्या पित्याने गाडी पाठवल्याने वेळेवर उपचार होऊन आणि त्यामुळेच माझे प्राण वाचले. अशा पुण्यात्म्याच्या मुलाला फाशी देऊन स्वतःच्या शिरावर पापाचा बोजा लादून घेण्याची माझी इच्छा नाही. तूच सांग अनंतराम सारख्या पुण्यात्म्याचा मुलगा खून करण्याइतका दुष्ट असेल? मला वाटते कीं राजाच्या न्याय-दानात काही तरी चूक असावी."

हे ऐकून राजा विचारात पडला. त्याला वाटले की रंगनाथला बोलावून पुन्हा तपासणी करणे योग्य होईल.

दुसऱ्या दिवशी राजाने रंगनाथला बोलावून दरडावून विचारले–"खरे ते सांग, नरसिंहाने तुझ्या मुलाची हत्या केली का? मी म्हणतो तू खोटे बोलत आहेस. माझे म्हणणे खरे आहे नं?"

रंगनाथ घाबरला व त्याने राजाला खरी हकीगत सांगितली.

नंतर राजाने नरसिंहाला मुक्त केले व त्याला राजा म्हणाला–"तुझे वडील स्वर्गवासी झाले असूनही त्यांच्या परोपकारी स्वभावामुळे तू वाचलास. तू जिवंत असूनही स्वतःचा निर्दोषीपणा शाबित करू शकला नाहीस. तुझ्या गावातले सर्व लोक जाणून होते की रंगनाथच्या मुलाची तू हत्या केली नाहीस. परंतु कोणीही ते सत्य उघड केले नाहीं, कारण दुष्ट व्यक्तीचा सारे सारे लोक तिरस्कार करतात. आज तू केवळ अनंतरामचा मुलगा म्हणून वाचलास. नरसिंह या नात्याने नाही. या घटनेपासून धडा घेऊन तू आपले अंतरंग पालट आणि तुझ्या पित्याप्रमाणे सर्वांना यथाशक्ति साहाय्य करत जा. तेच तुझ्यासाठी सर्वात खात्रीचे रक्षा-कवच होईल."

या अनुभवाने नरसिंहाला परोपकार आणि चांगुलपणाच्या भावनेत किती शक्ति आहे व तिचे किती महत्त्व आहे ते कळले. त्या दिवसापासून तो आपल्या वडिलांच्या मार्गानेच जाऊ लागला.

श्रीकृष्णाने मुनींना कुशल-क्षेम विचारले.

मुनींनी प्रसन्न होऊन बदरीवनांतील मेवा म्हणून बोरे श्रीकृष्णाला भेट-स्वरूप दिली, आणि ते म्हणाले–"श्रीकृष्णा, आम्ही एक मोठी कामगिरी घेऊन तुमच्या-कडे आलो आहोत. भूदेवीचा मुलगा नरक हा राक्षसांचा नायक आहे. तो अत्यन्त पराक्रमी आहे, अलिकडे फार उद्दण्ड झाला आहे. तो समुद्राला शुष्क करू शकतो, धरणीला भयभीत करू शकतो, पर्वतांना खाली पाडू शकतो. आजकाल त्याला पाहून सर्व लोक थरथरा कापतात. एकदा तो आमच्या बदरीवनांत येऊन टपकला. आम्ही आपल्या यज्ञकार्यात गुतलेलो होतो. त्याने येऊन आदेश दिला की आम्ही देवांना उद्देशून यज्ञ करू नये, त्याला उद्देशून यज्ञ करावा. आम्ही ते कबूल केले नाही. तेव्हा त्याने रागावून आपल्या सेवकां करवी आमचे यज्ञ-कुंड विझविले. आमची सर्व यज्ञाची सामग्री इकडे तिकडे फेकून दिली. आमच्या स्त्रियांना कैद करून घेऊन गेला. अशा प्रकारे आमच्या नित्य-कर्मात विघ्न आले आणि आमची प्रतिष्ठा धुळीस मिळाली. आम्ही अत्यन्त दुःखी आणि भयभीत झालो आहोत. आता आपण सोडून कोण आमचे संरक्षण करणार?"

मुनींची तक्रार ऐकून श्रीकृष्णांना आश्चर्य वाटले, तसेच त्यांना नरकासुराचा फार राग आला. अमळ मौन राहून श्रीकृष्ण

२०. नरकासुराचा वध

विचार करू लागले. श्रीकृष्णाची ही अवस्था पाहून मुनि एकमेकांकडे पाहू लागले.

यावेळी सात्यकि वगैरे प्रमुख यादव मंडळींनी श्रीकृष्णाला सावध केले. मुनींकडे पाहून श्रीकृष्ण म्हणाला–"आपण अन्यथा मानू नये. या दुष्ट नरकासुराचे चाळे ऐकून रागाच्या भरात मी थोडा व्याकुळ झालो. या दुष्ट राक्षसाचा संहार निश्चितपणें करणारच. आपण आता भय बाळगू नका. इथून निघा आणि आपला नित्यक्रम पहिल्या सारखा चालू करा. मुनींनी मनःपूर्वक श्रीकृष्णाचे आभार मानले आणि निरोप घेऊन बदरिकाश्रमाकडे प्रयाण केले.

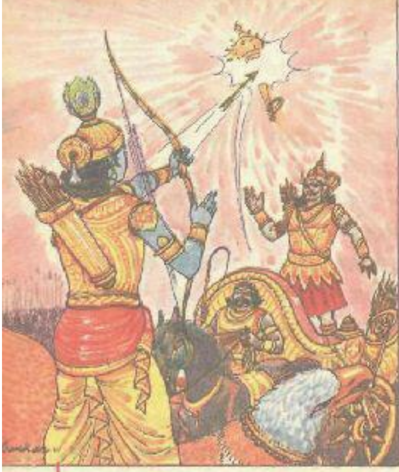
मुनी-जन गेल्यावर इन्द्र अन्य दिक्पालांसह द्वारका नगरीत उतरले. श्रीकृष्णाने सामोरे जाऊन त्यांचे स्वागत केले. इन्द्राची प्रमुख यादव मंडळींची प्रेमाने विचार-पूस केली. सर्वांना अत्यन्त आनन्द झाला. नंतर 'सुधर्म' सभा-भवनात सर्व मंडळी विचार-परामर्श करण्यासाठी बसली.

इन्द्राने श्रीकृष्णाचा हात आपल्या हातात घेत म्हटले–"श्रीकृष्णा, मी एका विशेष कामासाठी आपली भेट घेण्यास आलो आहे. मी काय म्हणतो ते ऐकाल? नरकासुर नांवाच्या राक्षसांच्या नायकाने ब्रह्मदेवाकडून वरदान मिळविले आणि आता त्याने अगदीच उत्पात मांडला आहे. देवांशी युद्ध करून त्याने त्यांना पराजित केले. त्याच्या त्रासाला कंटाळून आम्ही घर-दार सोडून मानव-लोकात पळून आलो आहोत. त्याने आमच्या घरात शिरून आमची सर्व संपत्ति लुटून नेली. आता आम्ही आमचे हाल कुणाला सांगायचे? कुणाला ही मिळणार नाहीत अशी अदितीची कुंडले तो घेऊन गेला. मुनींच्या आश्रमांचा त्याने ध्वंस केला. अनेक राक्षसांचा संहार करून जगाचे रक्षण करण्याचा आपला संकल्प त्याच्या कानांवर गेलेला आहे. म्हणून आता युद्धात आपणास ही पराजित करण्याचीं महत्त्वाकांक्षा तो बाळगून आहे. म्हणून आता त्याचे पारिपत्य आपण करावे हे सर्वस्वी योग्य आहे. यामुळे सर्व लोकांचे कल्याण होईल. आपले वाहन बनून आपणास मदत करण्यासाठी गरुड माझ्या बरोबर आला आहे." असे म्हणून इन्द्राने गरुडाशी श्रीकृष्णाचा परिचय करून दिला.

"काही वेळापूर्वी या सर्व गोष्टी मी मुनींच्या तोंडून हीं ऐकल्या आहेत. आपण आल्यामुळे माझा निश्चय आता अधिक पक्का झाला आहे. आम्ही तत्काल प्रागज्योतिषपुरा कडे प्रयाण करायचे ठरवले आहे." असे म्हणत श्रीकृष्ण आपल्या आसनावरून खाली आले. सर्व प्रमुख यादवांनी त्यांना निरोप दिला. शंख, चक्र वगैरे आपली आयुधे घेऊन त्यांनी सत्यभामेकडे खबर पाठविली. आता श्रीकृष्ण गरुडावर आरूढ झाले. वडील मंडळींनी त्यांना आशिर्वाद दिले. सेवकांनी स्तोत्र-पाठ केला. इन्द्र मार्ग दाखवू लागले. श्रीकृष्ण त्यांचे मागे निघाले. थोडा वेळ भूतलावर प्रवास करून मग इन्द्र आणि श्रीकृष्ण यांनी आकाशात उड्डाण केले. नि आकाश मार्गे प्रयाण सुरू केले.

श्रीकृष्णाने लांबूनच आकाशातून प्रागज्योतिषपुराचे दर्शन केले. या नगरीत प्रवेश करणे तसे सहज कुणाला शक्य नव्हते. नगराचीं सरक्षण-व्यवस्था कशी आहे याचे श्रीकृष्णाने निरीक्षण केले. देखरेख करणारे सर्व राक्षस पाहून घेतले.

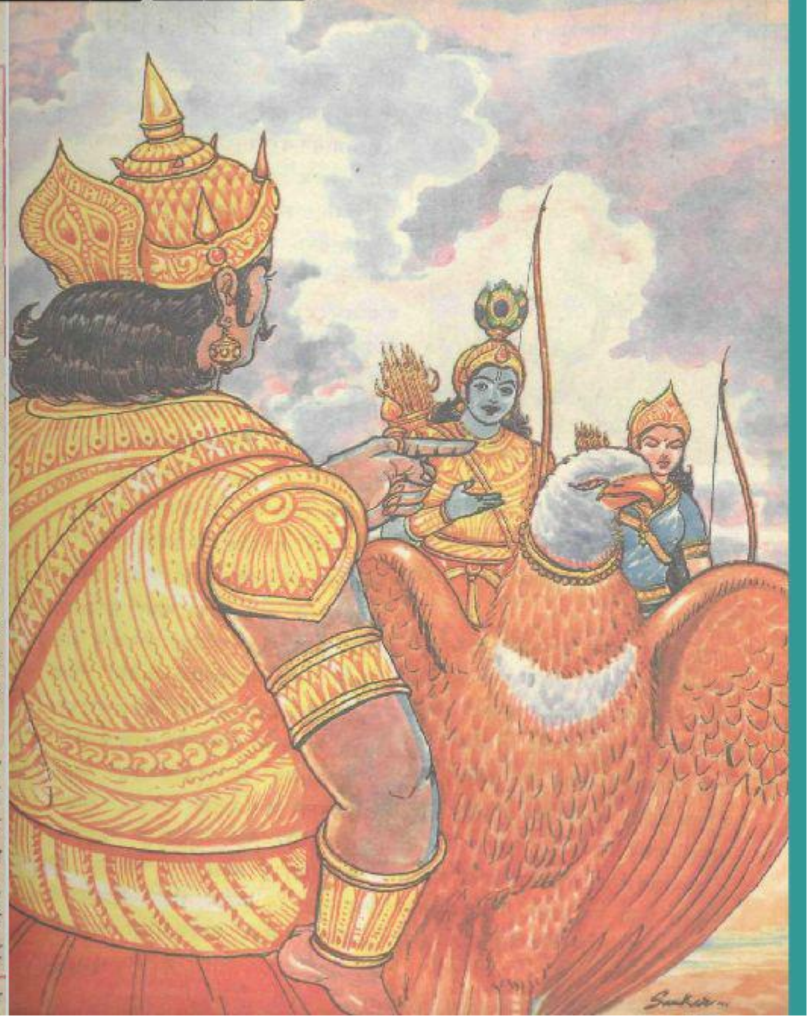

यानंतर श्रीकृष्णाने इन्द्राला निरोप दिला आणि पुढे निघाले. नगराच्या सीमेवरील अनेक राक्षसांचा फडशा पाडला.

प्रागज्योतिषपुराच्या प्रवेश-द्वाराचे संरक्षण करणाऱ्या अनेक राक्षसांचा संहार करून आता श्रीकृष्ण द्वाराच्या जवळ पोचले, इतक्यात राक्षस-सेना त्यांच्यावर तुटून पडली. श्रीकृष्णाने अगदी सहजपणे या सर्वांचा समाचार घेतला. ही सर्व वार्ता नरकासुराला समजल्यावर आता तो स्वतःच श्रीकृष्णाशी युद्ध करण्याच्या तयारीने आला. युद्धासाठी एकट्याच आलेल्या श्रीकृष्णाला तो म्हणाला–"ऐक, या मला नरकासुर म्हणतात. इन्द्र आदि देवतांना पराभूत करून मी तिन्ही लोकांना संत्रस्त करून सोडले आहे. माझ्या पुढे मोठ मोठे धाडसी वीर कुछ कामाचे! तू असा कोण लागून राहिलास? इथं कशासाठी आला आहेस? हा मोठा-थोरला पक्षी कोण आहे? ही तुझ्या बरोबरची बाई कोण आहे? सगळं काही नीट सांग. मी आता तुला मारून टाकून या बाईला ताब्यात घेईन. पळून जाण्याचा प्रयत्न करू नकोस आणि युद्धाला तयार हो."

नरकासुराची ही वटवट ऐकून श्रीकृष्ण हंसून म्हणाले–"मी तिन्ही लोकात प्रसिद्ध असलेला श्रीकृष्ण! तुला माझी कीर्ति ठाऊक आहे की नाही? मला वासुदेव ही म्हणतात. या स्त्रीचं नाव सत्यभामा, ती माझी पत्नी आहे. हा पक्षी पक्षी-जातीचा राजा आहे. याला गरुड म्हणतात. हे माझे वाहन आहे. तुझा संहार करून जगाचे कल्याण करण्याच्या हेतूने मी येथे आलो आहे. समजलं?"

मंद स्मित करीत नरकासुर म्हणाला–"असं, तर तो श्रीकृष्ण तू काय? तुझ्याशी लढायला मी फार उत्सुक होतो. तू युद्धात आपले सर्व सामर्थ्य पणाला लाव. आता बरा माझ्या तावडीत सापडला आहेस, प्राण वाचून कसा जातोस पाहतो!" असं म्हणून नरकासुराने श्रीकृष्णा बरोबर

लढायला सुरुवात केली. खरोखर हे युद्ध पाहून राम-रावणाची आठवण झाली. या युद्धात श्रीकृष्ण जखमी होऊन बेशुद्ध होऊन पडले.

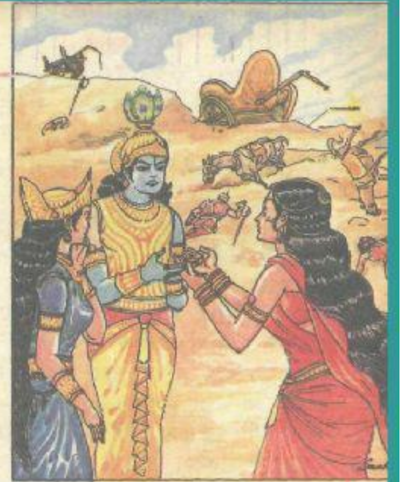
ह्या प्रकार पाहून सत्यभामा जरा सुद्धा घाबरली नाही. तिने श्रीकृष्णाच्या डोक्यात शिरलेला बाण कुशलतेने काढला. तेव्हा रक्ताची धार वाहू लागली. ती थांबविण्यासाठी सत्यभामेने जखमे वर आपला हात ठेवला आणि श्रीकृष्णाची योग्य ती सेवा-सुश्रूषा केली. गरुडाने आपल्या पंखांनी श्रीकृष्णाला वारा घातला. थोड्या वेळात श्रीकृष्ण शुद्धी वर आले. ते सत्यभामेला म्हणाले–"मी आता थकून गेलो आहे. थोडा वेळ तू युद्ध कर." मग सत्यभामेने श्रीकृष्णाचे धनुष्य व बाण आपल्या हाती घेतले.

सत्यभामेने नरकासुरावर बाणांचा वर्षाव केला. नरक मोठ-मोठ्याने म्हणाला–"श्रीकृष्णा, स्वतः युद्ध करायचे सोडून एका बाईला माझ्याशी युद्ध करायला सांगतोस! छीः! छीः!" नरकासुराने सत्यभामे वर अनेक तीक्ष्ण बाण सोडले. ते सत्यभामेच्या छातीत व हातात घुसले, पण त्याची जरा ही पर्वा न करता सत्यभामेनें क्रोधावेशात नरकासुराची ध्वजा उडवली, त्याच्या रथाच्या घोड्यांना मारून टाकले. नंतर त्याच्या सारथ्याचा वध केला. सत्यभामे वर सोडण्यासाठी नरकासुर बाण दोरी पर ठेवतो न ठेवतो, इतक्यात सत्यभामा तो उडवून लावी. अशा प्रकारे नरकासुराचे तीन बाण वाया गेल्यावर त्याने आपली गदा ओरात सत्यभामे वर फेकली. पण सत्यभामेने मधेच गदेचे तुकडे-तुकडे करून टाकले. नरकासुराच्या प्रत्येक आयुधाचा सत्यभामेने नाश केला.

सत्यभामेचे हे युद्ध-कौशल्य पाहून श्रीकृष्णाला फार संतोष वाटला. तिच्या कपाळावरील घाम पुसत ते म्हणाले–"सत्यभामे, तू आता खूप दमलीस, पुरे कर युद्ध!" प्रशंसा करीत श्रीकृष्णांनी आपला कंठहार सत्यभामेच्या गळ्यात घातला. हा हार प्राप्त करण्याची तीव्र इच्छा सत्यभामा व रुक्मिणी या दोघींच्या मनात होती. पण अजून पर्यंत तो कुणालाच मिळालेला नव्हता. आज तो सत्यभामेला मिळाला.

यानंतर श्रीकृष्णांनी सत्यभामेच्या हातून धनुष्य घेतले आणि नरकासुराशी युद्ध सुरू केले. नरकासुराने रथ बदलला आणि श्रीकृष्ण, सत्यभामा व गरुड यांच्यावर बाणांचा वर्षाव केला. श्रीकृष्णाने क्रमशः नरकाचा नवा रथ, त्याचे घोडे आणि सारथी यांचा संहार केला. आता नरकासुराला खूप राग आला आणि हातात गदा घेऊन तो खाली उतरला. श्रीकृष्णाच्या छातीच्या रोखाने त्याने आपली गदा फेकली. श्रीकृष्णाने अगदी सहजपणे ती गदा मोडून टाकली. नरकासुराने श्रीकृष्णावर विविध अस्त्रे, वृक्ष आणि दगड मारले पण कशाचा ही काही उपयोग झाला नाही.

शेवटी श्रीकृष्णाने नरकावर आपल्या सुदर्शन-चक्राचा उपयोग केला. या चक्राने नरकासुराचे शिर धडापासून अलग झाले. अशा रीतीने नरकासुराचा नाश झाला आणि पृथ्वी वर आलेले भारी संकट टळले. भू-देवी मानव रूप धारण करून प्रत्यक्ष अवतीर्ण झाली. तिने नरकासुराच्या शवाला आलिंगन दिले व त्याच्या कानातील दिव्य कुंडले काढून घेतली. श्रीकृष्णाजवळ जाऊन रडत रडत हात जोडून म्हणाली–"महात्मन्, आपणच मला हा पुत्र दिला आणि आता त्याला लोककंटक म्हणून मारून टाकले. आता देव आणि मुनि सुखाने राहतील. इन्द्राला पराजित करून मिळवलेली ही कुंडले आहेत. ही मी आता आपणास देऊन टाकते. नरकाच्या मुलाला अभय द्या नि त्याला आपले राज्य देऊन टाका."

श्रीकृष्णाने भूदेवीची विनंती मान्य केली. तेव्हा भूदेवी अदृश्य झाली. श्रीकृष्णाने नरकाच्या शवाची उत्तर-क्रिया केली आणि मग त्याचा पुत्र भगदत्त याला राज्याभिषेक केला.

प्राग्ज्योतिषपुरात असंख्य खजिने पडले होते. दिक्पालांना पराभूत करून नरकासुराने त्यांचा संग्रह केलेला होता. नरकासुराच्या सेवकांनी हे सर्व खजिने श्रीकृष्णाच्या ताब्यात दिले.

नरकासुराने देव-लोकातील सोळा हजार एक शे स्त्रियांना कैद करून मणिशैलाजवळ ठेवलेले होते. श्रीकृष्ण सत्यभामेसह तेथे गेले. त्यांना पाहून त्या स्त्रिया म्हणाल्या–"आम्ही देवांच्या नारी आहोत. एकदा नारदाने आमचे दुख पाहून या शब्दांत आम्हाला आश्वासन दिले होते–'तुम्ही चिंता करू नका. श्रीविष्णु मानवाचा अवतार धारण करून नरकाचा नाश करतील व तुमची मुक्तता होईल.' त्या आशे वर आम्ही आजतागायत सर्व दुःखे सहन करीत आलो. आता आम्ही धन्य झालो."

श्रीकृष्णाने प्रेमभराने त्या सर्वांकडे पाहिले आणि त्यांचे सर्व मनोरथ पूर्ण होतील असा त्यांना आशीर्वाद दिला. राक्षक-सेवकांकडून त्यांच्यासाठी पालख्या आणवून घेतल्या. यानंतर श्रीकृष्णाने सर्व मणिशैल हिंडून-फिरून पाहिला. त्याचे एक शिखर, त्यावरील वृक्ष व पक्ष्यांसह बाजूला करून ते गरुडावर ठेवले. गरुडाने प्रेमभराने हा भार वाहिला. पर्वत-शिखरा सह श्रीकृष्ण गरुडावर आरूढ झाले आणि इन्द्र-नगरीत पोचले. इन्द्र व शची यांना भेटून त्यांची विचार-पूस केली. शची आणि सत्यभामा यांनी एकमेकींना आलिंगन दिले. श्रीकृष्णानें इन्द्राला नमस्कार केला आणि आणलेली कुंडले त्याला देऊन टाकली. श्रीकृष्णाने नरकाचा संहार केला आणि त्यात सत्यभामेने ही सहकार्य केले हे जाणून शचीने सत्यभामेची तारीफ करीत म्हटले–"सांग सत्यभामे, तुझी आवडती कोणती ही वस्तु तुला देण्याची माझी इच्छा आहे. सांग तुला काय देऊ?"

सत्यभामेने उत्तर दिले–"माझ्याजवळ सर्व काही आहे. मला कसला ही अभाव नाही. तुझे प्रेम मिळाले की बस आहे. याहून अधिक कशाची इच्छा नाही."

तांदुळातले खडे

रत्नगुप्त नावाच्या एका धनाढ्य व्यापाऱ्याकडे सुधाम नावाचा एक नोकर होता. आपल्या मालकाचे आज्ञापालन तो मोठ्या निष्ठेने करीत असे. रत्नगुप्तही त्याच्याशी प्रेमानेच वागे, त्याला आपल्या कुटुम्बातल्या व्यक्तीप्रमाणेच समजे.

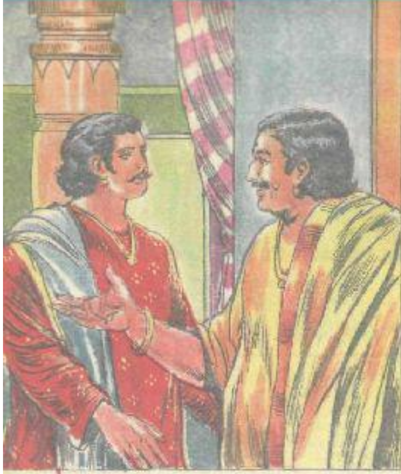
एके दिवशी रत्नगुप्तकडे त्याचा एक धनगुप्त नावाचा नातेवाईक रहायला आला. या धनगुप्ताचा आपल्या जिभेवर मुळीच ताबा नसे. बारीकसारीक गोष्टीवरून तो नोकरांना वाकडेतिकडे बोले, शिव्या देई. आपल्या सवयीप्रमाणे एकदा त्याने सुधामलाही फैलावर घेतले.

हा प्रकार न आवडल्याने रत्नगुप्त मात्र धनगुप्तला एकीकडे नेऊन त्याला म्हणाला–"सुधाम सहसा कधी काही चूक करीतच नाही. पण क्वचित केलीच तर मी त्याला गोड शब्दात ती दाखवून देतो. तू मात्र आज त्या चांगल्या माणसाला उगीचच शिवीगाळ केलीस. इतरांशी वागायची ही काय पद्धत झाली?"

यावरही आपलंच समर्थन करीत धनगुप्त म्हणाला–"मानाने मोठ्या आणि श्रीमन्त माणसांना अशी चिडायची सवयच असते. अन् मग त्याचा प्रयोग आपण कुणावर करणार? आपल्या शिव्या ऐकण्यासाठी नाही, तर मग नोकरांचा उपयोगच काय मुळी?"

रत्नगुप्त चिडून म्हणाला–"पण असं एकसारखं त्यांच्यावर ओरडत राहिलो तर आपल्याला नोकर मिळणंच मुश्किल नाही का होणार?"

"अरे, छोड भी यार! आपल्या देशात इतके दरिद्री लोक आहेत की ते आपल्या शिव्या ऐकूनही गप्प राहू शकतील." धनगुप्त म्हणाला.

"तरीपण उगीचच शिव्या का म्हणून द्यायच्या? लाचारीमुळे विचारा सुधाम काही करू शकत नाही. पण मनातल्या मनात तो आपली निन्दा करील, तीच शाप बनून आपलं नुकसान नाही करू शकणार?" रत्नगुप्तने विचारले.

धनगुप्त यावर हसून म्हणाला–"यालाही एक उपाय आहेच. आपल्याला जेव्हा खरंच असं वाटतं की आपण एकाद्याला उगीचच शिव्या दिल्या आहेत, अशा वेळी त्या नोकराला बोलावून त्याच्याशी जरा गोड-गोड बोलून त्याच्या हातावर एकादं चांदीचं नाणं ठेवावं! अरे, खुश होईल तो, अन् नेहमीच अशा संधीची वाट पहात राहील की, पुन्हा कधी आपल्याला शिव्या ऐकायला मिळणार!"

"तरीही मी असंच म्हणेन की नोकरांना शिव्या देऊन संपल्या की आपल्या बायका मुलांवर आणि नातेवाईक, मित्र वगैरेंवर काढायला राग शिल्लकच रहाणार नाही, अन् मग आपलं जीवन कसं आनन्ददायक राहील! चल, मी तुझ्या सुधामचाही आत्ता फैसला करून टाकतो बघ! तू पहातच रहा!" इतकं बोलून सुधामला जवळ बोलावून तो म्हणाला–"हे बघ सुधाम, मी आत्ता तुला शिवीगाळ केली, त्याचं वाईट वाटून घेऊन नकोस. मी कधी कधी रागाने वेडा होऊन जातो अगदी! अशा वेळी मी काय-काय बडबडतो याचं भानच रहात नाही मला बघ! माझं मलाच नन्तर काही आठवत नाही. असो. ये इकडे, हे घे पैसे तुला!" असे बोलून तो सुधामला पुढे म्हणाला–"अरे, समज, तांदुळात कधी खडे सापडले तर आपण ते निवडून काढून टाकतो, पण तांदुळांवर आपण राग नाही काढत, 'तांदूळच वाईट' असं नाही म्हणत आपण! तशाच माझ्या शिव्याही विसरून जा तू."

पण त्याच दिवशी संध्याकाळी या दोघांच्या कानावर बातमी आली की सुधाम जोरजोरात कोणालासा शिव्या देत आहे.

रत्नगुप्त अन् धनगुप्त ताबडतोब सुधामच्या खोलीत गेले. सुधाम तांदूळ निवडत बसला होता अन् तोंडाने शिव्या चालू होत्या!

"ए, कुणाला शिव्या देतो आहेस तू?" रत्नगुप्ताने आश्चर्याने विचारले.

"हे तांदूळ विकणाऱ्या सावकाराला! दुसऱ्या कुणाला?" सुधाम उत्तरला.

"पण त्याने तुझं काय वाकडं केलं?" रत्नगुप्तने पुन्हा विचारले.

पळभर थांबून सुधाम म्हणाला–"पहा नं साहेब, या तांदुळात किती खडे आहेत! धान्याबरोबर काही खडे उत्पन्न होत नाहीत. बरं शेतकरीही आपल्या तांदुळात खडे मिसळत नाही. भात कांडणारेही खडे नाही घालत. तेव्हा साहजिकच उघड आहे की हे खडे मिसळणारा तो स्वार्थी सावकारच असला पाहिजे. तांदूळ निवडून खडे बाजूला काढता येतात हे मला माहीत आहे. पण प्रत्येक खडा काढून बाहेर टाकता टाकता सावकाराला एकेक शिवी दिली नाही, तर माझा राग कसा शान्त होईल? ही गोष्ट मलाच नाही, तर असले तांदूळ खरीदणाऱ्या कोणालाही विचारा. ते स्वतःच सांगतील."

यावर रत्नगुप्त सुधामशी काहीच बोलला नाही. धनगुप्तला घेऊन तो घरात निघून गेला. अन् त्याने विचारले–"काय धनगुप्त, ऐकलंस ना सुधामचं बोलणं?"

"हो, ऐकलं की! मानलं बाबा, तुझा सुधाम काही साधासुधा नोकर नव्हे!" धनगुप्तने कबुली दिली.

रत्नगुप्त हसून म्हणाला–"प्रत्येक गोष्टीवरून शिव्या देऊन नंतर नोकराला खुश करण्यासाठी पैसे देण्याने काही त्याचा राग शान्त होत नाही. तात्पुरते ते खुश होत असतील कदाचित्! बास, इतकंच माझं म्हणणं."

धनगुप्तनेही कबुलीदर्शक मान हलवत म्हटले–"आजपासून मीही नोकरांशी माझी वागणूक बदलीन. सुधामने चांगला धडा शिकवला मला. पण त्याबद्दल मी त्याला आता इनाम नाही देणार हं!" असे म्हणून तो हसू लागला!

हत्तींची पंचायत

आफ्रिकेत एक मोठे-थोरले सरोवर होते. त्या सरोवराच्या किनाऱ्यावर रामोगी नावाचा एक वृद्ध माणूस आपले सात मुलगे, सुना नि नातवंडांसह रहात असे. त्याच्या सर्व झोपड्यांनी मिळून एक छोटं गावच वसवलं होतं. रामोगीच्या मृत्युनंतर तो सर्व प्रदेश मोठ्या मुलाच्या अधिकारात आला. बाकीच्या सर्व भावांना आपल्या कुटुंबांसह अन्यत्र राहण्याची व्यवस्था करावी लागली.

सर्वात छोटे दोन भाऊ–पोधू नि अरुवा लहानपणासून एकमेकात मिळून-मिसळून रहात असत. एकाने काही काम करण्यास सुरुवात केली कि दुसरा त्याला मदत करायला धावून येई. इथपर्यंत कि दोघांनी दोन सख्ख्या बहिणींशी लग्नें केली होती.

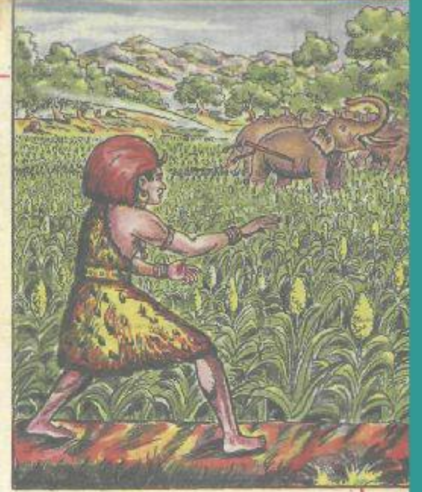
आपापसातील या अति स्नेहामुळे दोघांनी निश्चय केला की हा प्रदेश सोडून जायचे झाले तर दोघे ही कोठे तरी एकाच जागी जाऊन आपले घर बनवतील आणि तेथे एकत्र राहून आपली कालक्रमणा करतील. अशी प्रथा त्यांच्या रिवाजा विरुद्ध होती, पण दोघांनी ही त्याची पर्वा केली नाही.

आता त्यांच्यापुढे एक समस्या उभी राहिली कि कुठे जाऊन आपले नवे घर बनवावे? रामोगीचे कुटुंब जिथे रहात असे, त्याच्या पूर्वे कडे एक मोठं जंगल होतं. दोन्ही भावांनी विचार केला की त्या जंगलाच्या सीमे वर जाऊन आपल्या झोपड्या बांधाव्यात आणि शेती-वाडी सुरू करावी. या भयानक जंगलाच्या सीमे वर पोधू नि अरुवा यांनी आपल्या झोपड्या बांधल्या आणि शेतात जोंधळा पेरला. थोड्याच दिवसात जोंधळ्याच्या ताटांना कणसं लागली आणि हवेत ती डोलू लागली.

आफ्रिकेतील एक लोककथा

एक दिवशी अरुवा जनावराना चारण्या-साठी बाहेर घेऊन गेला होता. पोधु आळसाने बिछान्यावरच लोळत पडलेला होता. एकदम मुले आरडा-ओरडा करू लागली–"हत्ती आले! हत्ती आले!!" पोधू झटपट उठला नि सापडेल तो भाला हाती घेऊन बाहेर आला.

हत्तींचा एक मोठा कळप जोंधळ्याच्या शेतात ताटं तुडवीत होता, सोंडांनी ताटं उपटून फेकून देत होता. पोधू शेताच्या बांधावर जाऊन मोठ्याने ओरडला. सर्व हत्ती शांतपणे उभे राहिले नि पोधूकडे पाहू लागले.

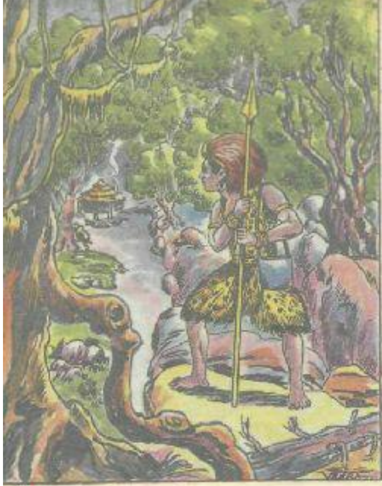

'सर्वात मोठ्या हत्तीच्या रोखाने पोधूने आपल्या हातातील भाला सर्व बळ एकवटून फेकला. तो त्याच्या बगलेत जाऊन घुसला. हत्तीला खूप राग आला. वेदनेने कळवळून तो मागे फिरला नि जंगलाकडे चालू लागला. बाकीचे सर्व हत्ती त्याच्या मागे जाऊ लागले. जणू काही सर्वांनी सल्ला-मसलत करून एक निर्णय घेतला होता.

जे काही घडले यात पोधूच्या हातून नकळत एक अपराध घडला. त्याने जो भाला हत्तीवर फेकला तो काही साधा भाला नव्हता. रामोगीच्या वंशात हा भाला पिढ्यात् पिढ्या चालत आला होता. असा समज होता की कोणे एके काळी नंबि जातीच्या लोकांनी हा भाला तयार केला होता आणि तो मंत्र-शक्तीने भारलेला होता. हा भाला म्हणजे अरुवाचा जीव की प्राण होता. नीट लक्षात न आल्याने पोधूने हा भाला हत्तीवर फेकला होता. आणि आता हा भाला हत्ती बरोबर जंगलात गेला.

अरुवा जनावरांना हाकून घरी घेऊन आला, तेव्हां तो भाला घरात नसल्याचे त्याच्या लक्षात आले. त्याने रागा-रागाने पोधूला विचारले–"बाबा, माझा भाला दिसत नाही? माझा भाला मला आणून दे."

"अरुवा, तुझा तो भाला हत्ती बरोबर त्या भयंकर जंगलात गेला. आता तो मी

तुला कसा आणून देऊं शकणार? त्याच्या ऐवजी त्याहून उत्तम भाले मी तुला खरेदी करून देऊ शकतो. मागून घे." पोधूने विनवणी केली.

"मला माझाच पाहिजे! जर तो तू दिला नाहीस तर प्राणाशी गाठ आहे समजं!" अरुवाने धमकावले.

"असं होय? बरं, तुला आपला भाला आणून देईन. नाही तर मरून जाईन!" पोधू शांतपणे म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी पोधू सर्वांच्या अगोदर उठला, एक भाला हाती घेतला. जंगली जनावरांच्या पावलांच्या खुणांनुसार पोधू दिवसभर चालत राहिला. पण त्याला हत्ती काही दिसले नाहीत. जेव्हां रात्रीचा दाट अंधार पसरला, तेव्हां पोधू एका विशाल वृक्षाच्या ढोलीत जाऊन झोपला. सकाळ उजडताच तो पुन्हा वाट चालू लागला. बराच वेळ चालल्यावर जंगलांतील एका मैदानात तो पोचला. तिथं एक जुनी-पुराणी झोपडी त्याला दिसली. झोंपडीतून धूर बाहेर पडत होता

पोधूला पाहताच एक म्हातारी हातात कुऱ्हाड घेऊन बाहेर पडली. लांकडं फोडता-फोडता बडबडली—"आता या म्हातारपणी मला मदत करणारं कोणी नाहीं! मला ही सगळी कामं केलीच पाहिजेत."

पोधू म्हातारीच्या जवळ जाऊन म्हणाला—"आजी बाई, मी तुमची लाकडं फोडून देतो. तुम्ही कां काळजी करता?" असं म्हणून पोधूने म्हातारीच्या हातांतली कुऱ्हाड घेतली आणि थोडयाच वेळात फोडलेल्या लाकडांचा ढीग रचला.

म्हातारीने खदखदून हंसत विचारलं—"वाह बेटा, तू पण मोठा शूर दिसतो आहेस! आपलं निवास-स्थान सोडून तू या जंगलात कशासाठी आलास बरं?" पोधूने आपली सगळी कथा म्हातारीला ऐकवली.

म्हातारीनं सांगितलं—"या कामासाठी इथ पर्यंत येणं हे एक निश्चित धाडसाचं काम आहे. मी तुला काही मदत करू शकेन की नाही कोणास ठाऊक? तूर्त माझी लाकडं फोडण्याचं काम करीत तू इथंच रहा. समजलं?"

पोधू जवळ जवळ महिना भर म्हातारी पाशी राहिला. दिवस भर तो लाकडं फोडीत राही. म्हातारी दिवस भर काही तरी कुरकूर करीत असे. मधून मधून त्याला आळशी, नालायक म्हणून शिव्या देई.

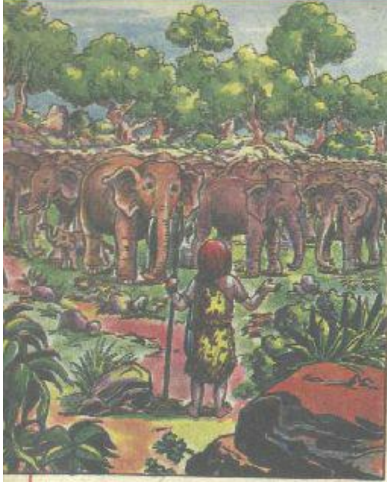
शेवटी पोधूला वाटलं की ही म्हातारी काही आपल्याला मदत करू शकणार नाही. तो निराश झाला. अशात म्हातारीने पोधूला एकदा आपल्या जवळ बसवून समजावलं—"बेटा हे सगळे दिवस फुकट गेले असं वाटून घेऊ नकोस! जर तुझ्यात धाडस, सहनशीलता आणि परोपकारी वृत्ति हे तीन गुण असतील, तर हत्तींकडून तू आपले काम करून घेऊ शकशील. मी तुझी परीक्षा पाहिली की हे गुण तुझ्यात आहेत की नाहीत. तू एका हत्तीवर अन्याय केलेला आहेस. हत्ती हा अन्याय कधी ही विसरू शकणार नाहीत. म्हणून तुला उपयोगी पडेल अशी एक वस्तु मी तुला देणार आहे." असं म्हणून म्हातारीने एक निळ्या रंगाचा कांचेचा मणी पोधूच्या हाती दिला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी म्हातारीने पोधूला एक रस्ता दाखवला आणि कसं गेलं म्हणजे हत्तींच्या निवास-स्थानापर्यंत पोचता येईल हे समजून सांगितलं.

म्हातारीने दाखवलेल्या रस्त्याने पोधू चार तास चालत राहिला आणि शेवटी हत्ती राहतात त्या ठिकाणी जाऊन पोचला. ऐन जंगलात एक ऐस-पैस मैदान होतं नि तिथे हत्ती रहात असत. या मैदानाच्या सभोवताली उखडून टाकलेले मोठमोठे वृक्ष एकमेकांवर ठेवून जणू काही एक भित-शी बनवलेली होती.

पोधूने या मैदानात असंख्य लहान-मोठे हत्ती पाहिले. त्या सर्वांमध्ये एकाचा

छोटया टेकडीसारखा एक विशालकाय म्हातारा नर-हत्ती त्याला दिसला. कदाचित् तोच या कळपाचा राजा असावा.

पोधू हत्तींच्या राजाजवळ पोचला आणि मान खाली घालून नम्रपणे त्याच्याजवळ जाऊन थरकापत उभा राहिला.

हत्तींच्या राजाने पोधूला काही तरी विचारलं. पोधूला वाटलं राजा विचारतो आहे–"तू कशासाठी इथं आला आहेस?" पोधूने मान वर करून मोठया हिंमतीने सर्वांना ऐकू यावे म्हणून खणखणीत आवाजात निवेदन केलं–"प्रिय हस्ती जन हो, तुम्ही त्या दिवशी माझ्या शेतात आला होतात, तेव्हां मी तुमच्याशी अत्यंत निर्दयपणे वागलो. मी माझ्या भावाचा एक भाला तुमच्या पैकी कोणावर तरी फेकला. तो या जंगलात तुमच्या बरोबर आलेला आहे. माझ्या भावाने मला धमकावलं आहे की मी जर तो भाला आणून दिला नाही जर तो मला मारून टाकील. आता तुम्ही लोक मला माझा भाला तरी परत द्या, नाही तर माझे प्राण घ्या. मला दोन्हीं सारखेच आहे.

हत्ती काही वेळ शान्त राहिले. मग हत्तींचा राजा आपल्या सहकाऱ्यांशी काही बोलला. राजाच्या आदेशानुसार दोन हत्ती पोधूला एका वृक्षाच्या छायेत घेऊन गेले.

दरम्यानच्या काळात हत्तींची पंचायत बसली. पण काही निर्णय होऊ शकला नाही. मधून हत्तींची आरडा-ओरड मात्र ऐकू येई. शेवटी एकदाची पंचायत संपली. हत्ती पोधूला राजाकडे घेऊन गेले. हत्तींच्या राजाने काही तरी सांगितले.

राजाच्या आदेशानुसार हत्ती पोधूला एका झाडा मागे घेऊन गेले. तेथे त्याने अनेक भाले पाहिले. पोधूने आपला भाला ओळखला. तो हातात घेऊन पोधूने हत्तींना नमस्कार केला आणि आपली कृतज्ञता प्रकट करून तो तेथून निघाला.

परतीच्या रस्त्यावर त्याला म्हातारीची झोपडी दिसली नाही. बहुतेक त्याचा रस्ता चुकलेला होता. यामुळे म्हातारीने दिलेला निळया रंगाचा काचेचा मणी त्याच्याच जवळ राहून गेला. रस्ता चुकल्यामुळे पोधूला आपल्या घरी पोचायला तीन दिवस लागले.

आपला भाला परत आलेला पाहून अरुवाला अत्यन्त आनन्द झाला. पोधूने सर्वांना आपला रोमांचकारी अनुभव सांगितला आणि तो काचेचा मणी पण दाखवला. प्रत्येकने तो नीट पारखला. सर्वांनाच मोठे आश्चर्य वाटले. नंतर तो मणी मुलांच्या हाती गेला, मुले कौतुकाने तो पाहू लागली. अरुवाच्या सर्वात छोटया मुलाने मणी हातात घेऊन पटकन तोंडात टाकला आणि चक्क गिळला.

आता मात्र बरीच गडबड माजली.

पोधूच्या बायकोने मुलाला मारायला सुरुवात केली. अरुवाच्या बायकोने आपल्या ताई वर खूब तोंडसुख घेतले.

पोधू अरुवाला म्हणाला–"हे बघ, प्रिय अरुवा, माझ्या हातून तुझा भाला गेला. मी आपले प्राण पणाला लावून तुझा भाला परत आणून दिला. आता माझा मंतरलेला मणी तुझ्या मुलाने गिळला, मी तो परत मागितला तर काय बरे उत्तर देशील?"

"मी उद्याच दुसरी कडे कोठे तरी रहायला जातो. आपण आपली वाटणी करून टाकू. म्हणतात ना–कुत्री नि मांजरं एकत्र राहू शकतात, पण दोन सख्खे भाऊ गुण्यागोविंदाने एकत्र राहू शकणार नाहीत. मी अन्यत्र कोठे तरी माझें घर बनवतो." अरुवाने आपले उत्तर सांगून टाकले.

"ठीक आहे, तसंच कर तर! पण माझी एक अट ध्यानात ठेव. मणी गिळणारा तुझा मुलगा मला देऊन टाक." पोधूने मागणी केली.

अरुवाने मोठया भावाची अट मान्य केली. आपल्या छोटया मुलाला पोधूकडे सोडून अन्य कुटुंबीयांसह अरुवा नव्या घराच्या शोधार्थ निघाला.

बिम्ब आणि प्रतिबिम्ब

विशाल नावाच्या नगरावर धर्मनन्द राजा राज्य करीत होता. तो रोज आपल्या महालाच्या छतावर जाई. तेथे थंड हवा खात तो सूर्योदय व सूर्यास्ताची शोभाही पहात असे.

रोज सकाळी एक लाकुडतोड्या राजवाड्यासमोरून जंगलाकडे जाणाऱ्या रस्त्याने लाकडं तोडायला जाई; आणि संध्याकाळी डोक्यावर लाकडांची मोळी घेऊन त्याच रस्त्याने घराकडे परत जाई.

राजाला रोज सकाळ-संध्याकाळ हा लाकुडतोड्या दिसे. सकाळी जेव्हां तो जंगलाकडे जाताना दिसे, तेव्हा राजाच्या मनात येई–"अरेरे, बिचारा अगदीच दरिद्री असावा! दिसायलाही कसा हाडांच्या सापळ्यासारखा दिसतो. दिवसभर कडक मेहनत करूनच त्याचं पोट भरत असलं पाहिजे." त्याला पाहून राजाच्या मनात दयाभाव उत्पन्न होई; पण संध्याकाळी मात्र जेव्हां डोक्यावर मोळी घेऊन तोच लाकुडतोड्या परत येई, तेव्हा मात्र–का कुणास ठाऊक–पण राजाला त्याचा अत्यंत राग येई! त्याच्या मनात येई–"या दुष्टाचा वध केला, तरी काही दोष घडणार नाही."

राजाला समजेना की एकाच व्यक्तीला पाहून आपल्या मनात सकाळी एक अन् संध्याकाळी दुसरा असे परस्परविरोधी भाव का उत्पन्न होतात? त्याला फार आश्चर्यही वाटे याबद्दल!

शेवटी राजाने आपल्या मन्त्र्याला बोलावून त्याला आपला हा अनुभव कथन केला आणि आपल्या मनात असे भाव उत्पन्न का होतात याचा शोध घ्यायला सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी एका गरीब माणसाचा वेष घेऊन मन्त्री लाकुडतोड्याच्या मागोमागे जंगलात गेला. दिवसभर कष्ट करणाऱ्या लाकुडतोड्याकडे तो पहात राहिला आणि संध्याकाळी पुन्हा तो त्याच्यामागोमाग परत आला.

लाकुडतोड्याबद्दल राजाला दया का येते इतकेच फक्त त्या दिवशी मन्त्र्याला कळून आलें.

दुसऱ्या दिवशी एका साधूचा वेष करून मन्त्री त्या लाकुडतोड्याच्या घराकडे निघाला. आपल्या घराच्या दरवाज्याशी त्या साधूला पाहून लाकुडतोड्याच्या बायकोने त्याचे स्वागत केले; त्याला घरात बसायला आसन देऊन साष्टांग नमस्कार केला. मन्त्र्याला घरांतून चन्दनाच्या लाकडांचा तीव्र वास आला.

"तुमच्या घरात चन्दनाचं लाकूड बरंच असावं असं वाटतंय. ते विकून आरामात आपले दिवस का घालवत नाही तुम्ही? इतके कष्ट करायची गरज काय?" लाकुडतोड्याच्या बायकोला सहानुभूति दाखवत मन्त्र्याने विचारले.

"साधुमहाराज, मोठ्याने बोलू नका. माझा नवरा जंगलात जेव्हां लाकडं तोडतो, तेव्हा कधीकधी एकादं चन्दनाचं लाकूडही मिळून जातं. अशा तऱ्हेने मिळालेलं लाकूड आम्ही एका खोलीत भरून ठेवलेलं आहे. त्याच्या मनात एक कल्पना आहे–आपला राजा कधी ना कधी मरेलच ना; तेव्हा त्याच्या दहनासाठी चन्दनाच्या लाकडांची जरूरी पडेल. अन् त्यावेळी या लाकडांची

आम्ही मागू तितकी किंमत मिळेल न?" लाकुडतोड्याच्या बायकोने साधूच्या प्रश्नाचं खरंखरं उत्तर सांगून टाकलं!

आता मन्त्र्याच्या बरोबर लक्षात आले की, लाकुडतोड्याबद्दल राजाला राग का येतो! लाकुडतोड्या सकाळी जंगलाकडे निघतो, तेव्हा त्याच्या मनात आपल्या दारिद्र्याबद्दलचे विचार घोळत असतात; त्यावेळी त्याच्या मनात इतकंच असतं की आपल्या कुटुम्बाच्या आजचा खर्च निघण्यापुरते लाकूड मिळालं की आपण खुश होऊ. अशा वेळीच राजालाही त्याची दया येत असते.

परंतु आपले काम पुरे करून संध्याकाळी परत येणाऱ्या लाकूडतोड्याच्या मनात त्यावेळी मात्र घरात लपवून ठेवलेल्या चंदनाचे विचार घोळत असतात. त्याच्या मनात असते की राजा लवकर मेला तर आपल्याला खूपसे धन प्राप्त होईल; अन् त्यावेळीच इकडे राजाच्या मनात त्याच्याबद्दल असह्य असा क्रोध उत्पन्न होतो!

यावरून एक गोष्ट उघड आहे की लाकुडतोड्याच्या अन् राजाच्या मनातले भाव 'बिम्ब व प्रतिबिम्ब-स्वरूप' आहेत!

यानंतर लाकुडतोड्याच्या बायकोचा निरोप घेऊन मन्त्री आपल्या घरी गेला अन् दुसऱ्या दिवशी नेहमीप्रमाणे दरबारात हजर झाला. राजाने त्याला विचारले– "मन्त्री महोदय, काय रहस्याचा काही पत्ता लागला?"

"महाराज, मी सत्य शोधून काढलं. आपण लाकुडतोड्याला अभयदान देण्याचे वचन दिलेत, तर मी आपणाला वास्तविक गोष्ट काय आहे हे सांगेन. लाकुडतोड्याला कोणतीही शिक्षा न व्हावी." इतके बोलून मन्त्र्याने राजाला सर्व वृत्तान्त ऐकवला.

राजाने बरोबर जाणले की लाकूडतोड्या गरीब आहे म्हणूनच तो दररोज राजाच्या शीघ्र मृत्युची अपेक्षा करत असतो. त्यामुळे राजाने त्याला काही धन देऊन सुखाने आपले जीवन घालवता येईल अशी व्यवस्था करून दिली.

निसर्गाची करणी

पाठीचा कणा नसलेल्या प्राण्यात सर्वात अधिक वजनदार प्राणी म्हणजे अटलांटिकमधला-जायण्ट स्क्वीड नामक जलचर प्राणी! प्रमाणित माहिती अशी आहे की ५५ फूट लांब अन् वजनाने २ टन वजनाचे स्क्वीडही आढळात येतात. काही लोकांचे असे म्हणणे आहे की १७५ फुट लांबीचा स्क्वीडही त्यांनी पाहिलेला आहे! सर्व प्राण्यात या प्राण्याच्या डोळ्यांची बाहुली सर्वात खूपच मोठी असते. एकेका बाहुलीचा व्यास जवळजवळ १५ इंच इतका मोठा असू शकतो; म्हणजेच ती एक फुटबॉलच्या दुपटी इतका असू शकतो. या जनावराच्या शरीरात शिरा (नसा) फारच अधिक असतात. या शिरा माणसांच्या शिरांहून ५०० पट जाडीच्या असतात!

या जलचरांचा मुख्य शत्रु म्हणजे देवमासा. कित्येक देवमाशांच्या शरीरावर यांच्या प्रहारामुळे झालेल्या १८-१८ इंच व्यासाइतक्या मोठ्या जखमाही दिसून आलेल्या आहेत.

